

KRISTÁLY ISTVÁN

FÖLD ÉS MAG...

Üres, kegyetlen fintor az ég arca – nincs tovább: ősz van... Tél, tavasz, nyár – és újra ősz... így, mindig így! – ez az idő: így forog a föld! Halott asszony a nyár... mosolyait: a virágokat elhervasztotta a köd – a titok... a törvény!... Örömeit: a kalászkokat, kórócsonkok virrasztják – reménytelen karok... Így: a mezlázadás... a jaj elfulladt ereje: ez a törvény?! de a lázadás: sötét gyanú...

De nem!... amott egy ember halad: valaki, aki magot szór a hideg hantok alá... Ez az ember honnan vette az erejét, hogy így a vállára emelte a földet?... a halott föld és az élő mag megcsókolják egymást – ez a vetés... milyen nagy fény! – erő...

A föld a végtelen űr semmijén ring... de az a vető kar ajtót nyit a semmi üres falán: puha, édes bölcső a föld, valami nagy álmodás ringatózik benne... mint arcunkon az anyánk mosolya – amelynek nincs kezdete és nincs vége... Egy álom!... s milyen csodálatosan szilárdá erősödik körülötte minden: az ember vet... az őszi, a halott mezőn...

A vén paraszt kiért az útra... elszórt minden magot... sokáig nézi a bevetett földet döbbenetes komolysággal: élni fog-e a mag? s egyszer csak elmosolyodik – így jön a reggel: fény a sötét égboltozatra – arra gondol, hogy tavasz lesz és ebben nem kételkedik és hiszi: hogy a mag élni fog... ezért is vetett!

Amíg a vén paraszt a bevetett földjét nézte, az út végéről sáros, süppedős talajon hazafelé indultak az uraság gépei. A hirtelen megereedt sűrű, nehéz, őszi eső szinte lenyomja a gépeket a sárba, a nyersolajmotor szívgyengén kapkod levegő után s úgy rángatja a vetőgépet, mintha haragudna rá – bosszús tehetetlenséggel.

A gépész szünet nélkül káromkodik, ő felel a gépekért; esőtől, izzadságtól olajmaszatos az arca... a gépek után vánszorgó fáradt

léptű napszámosok azonban nem vesznek róla tudomást, üres, unott nézésükben valami megvert, élethiányos fásultság lapul meg.

A motor hirtelenül egy igen éles csattant, a gépész meg egy retteneteset káromkodik, és a gépek tehetetlen merevséggel beékelődtek a sárba... béna, gúnyos csend lett... furcsa az, mikor a gép kifulladt... amíg él – van benne valami felemelő: az alkotás nagyszerűsége, de ha elromlik – csudálatosképpen összeomlik az értelme, nem más: mint ócskavas – súlyos, nevetséges semmi abból: ami volt. A gép: ami lassan az emberek millióit teszi fölöslegessé – a két gép így: két komikusan üres figura lett... de csak egy pillanatig – mert aztán az emberek fölé nőttek...

A vén, vető paraszt, akinek a földje végében történt ez a megállás, mélyről jött mosollyal mosolyog, kegyetlen örömet érez – maga sem tudja, miért... szavában korbácsok suhognak a gép felé, amint mondja: meggebedt!

A gépész meglepődötten figyel föl a szóra: mi ez?... aztán ő is ellenséges indulattal kiabál: meggebedt ám a kend... hallgasson, ha nem tud mást!

Hát menjen, ha tud! – ad még egy vágást az öreg.

Aztán elvetettetek-e? – fordult lenézően a gép körül álló öt-hat napszámos paraszthoz, akik végtelen idegenséggel nézték a gépeket.

A felelet fáradt, hideg, mint ez a szünni nem akaró fájás, ez a kilátástalan, reménytelen őszi hullás, ez az eső – El, el, mondták néhányan.

Az öreg nem ilyen feleletet várt... ez az elkínzott szelídség megütötte benne az érző embert... Persze – mondja – és átfénylik egész lényén egy gondolat, amiben megérti őket: ó, ezek a gép szegény szolgálói... persze – mondja még egyszer, és nagyon szeretné, ha hangja simogatni tudna – ti hamar végeztek, mert géppel vetettetek.

Az egyik napszámos szeme becsukódott a fáradtságtól... azzal, azzal – mondta... mint összeeső, romba dőlő falak, úgy csukódtak le szemei... s a romok fölött egy sovány, sápadt arc bolyongott céltalanul.

A vén paraszt megrázkódott... ezek a szók köves merevségükkel, halotti arcukkal megrázták őt: miért így mondta?... Ejnye!... hiszen a vetés!... hát ez az ember semmit sem érez, mikor a vetésről van szó?! Az öreg fejében képek villództak és szók, tele csudálatos örömmel és térdre szorító fájásokkal, amikben mind-mind a vetés élt... de hiába akarta most ezt odamondani ezeknek az embereknek, nem tudott szólni... úgy fájt neki valami... de érezte, hogy vetés nélkül nem volna háza: otthona... a gyerek szava nem érintené meg őt úgy: apám!... ha kezét a gyerek fejére tenné: mi értelme lenne vetés nélkül?... az asszony is hogy melléje tud állni: édes társam!... de úgy?... nem, az rossz lenne... ki volna ő úgy?... hol volna az – ami családot alkotott belőlük?... az a jóságos gyengeség – hogy úgy szereti azt a gyermeket, meg azt a halvány öregasszonyt?... ezt mind a mag teszi, az elvetett mag... amit ő tesz: a vetés – a hit: hogy a mag kicsírázik... mert enélkül nincs élet!

Te Józsi! – döbben fel az öreg... de nem mondta tovább, nem merte kimondani, amit most megérezett: hogy nem úgy látják a földet, mint ő... megtántorodott: ezek nem szeretik a földet: a vetést... Mintha a vetőgép tölcserei egy nagy nevető száj fogai volnának, amely ezt mondja: én tettem!... Ezek az emberek nem hintenek magot: én vetek!... Én vettem el tőlük a földet! – én vagyok a vetés és aratás: én a gép... igen: azért nem hisznek a földben, ezek elszakadtak a földtől: a föld idegenjci lettek!

Bizony – erősítik a többiek is: géppel... és szavukban valami lázadás méregfogai csikorogtak most.

Az öreg paraszt lehajtotta a fejét, nem akarta látni a gépet, de így is látta a gép szolgáit... ezeknek nem a föld fizet búzát, csak napszámot kapnak: nem érzik a föld jóságát. Hiszen neki sincs sok: négy holdacska – de ez a: kenyér – a kenyere megterem...

Szegények! – tör fel belőle a szó – szegények – és érezte is a hideg, üres, kenyértelen házakat: amik nem otthonok, nem!... temetők – ahol meghal minden, ami neki szép és jó: a föld és a mag!

Mit locsogtok annyit? Segítsetek! – ordított a gépész. Adjátok ide a nagy kulcsot! Izzadó, dühös, olajpiszkos arcát kidugta a gép alól.

Az öreg szerette volna agyonütöni, mint egy rossz férget: ez, ez a gép lelke!

Mind éhen dögnének, ha gép nem volna! Ez termeli a szátokba a falatot! Minden holdon legalább négy mázsával többet termel, mint ti – kiabál tovább a gépész.

Többnek több a búza, de a mi kenyérünk meg egyre kisebb lesz mégis, gépész úr – szolt az egyik napszámos, akinek kicsi, megvert szeme szakadásig kinyílt: valamit látott...

Szegény gyermekeim! – segített a vén paraszt is, és szívében nagy megértések: nagy megbocsátások csíráztak... A gép! – nevetett lázadó hévvel – mit tud a gép?... az nem érzi: mi a vetés!... hogy mi az ember kezében a mag?... Előbb ezek szántottak-vetettek és mindegyiknek volt kenyere! Egyik sem volt koldus, se földönfutó. És most?... Se kenyérük, se Istenük!... mindent elvisz a gép!

A gépész most teljesen előmászott a gép alól, rcszketett: Mit beszéltek, ti bolondok? – kiáltotta, de azért a hangja nem volt biztonságos-szilárd, amilyennek akarta. Valamit megsejtett abból, ami az öreg paraszt lelkében történt: hogy itt a legnagyobb történi: az életet valami újraformálja – ami ezeknek itt az életükön véresen gázol... hogy ezek itt: szenvednek. Nem tudta végigérteni tragédiájukat, mert megérezte – hogy itt ő ellenségekkel áll szemben... és amikor látta, hogy azok hogyan néznek a gépre, felkiáltott a gépre mutatva: ez a haladás!... és maga is csodálkozott azon, hogy ezt hogyan mondta!... de valami iszonyú nagynak a jelenlétét érezte és közben arra gondolt: ha kell, hát meghal a gépért!

A napszámosok az öreg parasztra néztek...

És az megértette őket: nekik nincs mit felelniük; itt: ő áll szemben a gépésszel, ezek közte és a gépész között állanak – az élet kettévált partjai között... nem értette, csak érezte a két partot: a természet és a mechanizmus... A süllyedő világ ők: a természet, a mező száműzöttjei... száműzi őket: a gép... csírátlan magok már! És igen: itt őneki kell felelnie – aki még nem szakadt el a mezőtől. Önkéntelenül a falura nézett és iszonyút látott: a házak, ezeknek a házai összeomlóban – bedülő sírok! – Igen: a falu,

a világ – az ő világuk – pusztul... valami fürgeteg szakadt rá... átkozott! – kiáltotta, és fölkapta a kalapját és egy retteneteset sújtott a gépre...

A gépész hozzáugrott és a nagy kulccsal feléje ütött – de a napszámosok eléje állottak: mintha nekik is az öreg paraszt mellett lenne a helyük, mintha ők is a gép ellen lázadtak volna! A gépész visszahökölt... a vén paraszt felegyenesedett... és akkor: a beállott nagy csendben – a pattanásig feszült, nagy, halálos leszámolásra való készülődésre rázuhant a gépfantom lehelete: a gép megszólalt, beleszólt a harcba. Először csak egyet-kettőt köhögött, aztán mind gyorsabban, egyenletesebben bugott: feltámadt – élt! ... és lihegése leigázta a mezőket: birtokba vette! A napszámosok újra látták erejét – amint a mezőket hasítja mélyen, gyorsan. Igen: ez az erő több, mint az övék, ők ezzel nem mérkőzhetnek, és: megadták magukat... minden hiába: övé a vetés és övé az aratás! A vén parasztra rá sem nézve, alázatosan újra a gép mellé húzódtak.

És az: egyedül, megrendült, árvasággal érezte azok megveretését és az ő elítélését... Kiáltani akart, de nem volt hangja, mert: a gép és az ő szolgálai őt már úgyse értik... nagyon messze vannak már a partok... Ki érti őt – akinck a vetés: egy áldó kéz irgalma volt – hosszú téli elvesztett és elveszejtő éjszakában ilyen szó: tavasz lesz... hogy a mag kicsírázik!... akinck a föld – bölcső volt – amelyben ringott a nagy álom, amely úgy összekötötte őt a kis házával, azzal a görnyedt asszonnyal, azzal az erős gyerekekkel ... valami tűz, ami az ő szemükben úgy világított, hogy jó volt mondani a szókat: apám!... anyám!... és akinck a mag jóság volt: kenyér, amelyen át a gyermekek szemébe lehetett nézni, mint egy csodás messzelátón, mondván a tiszta szemű asszonynak – nézd: a tavasz!...

A gépész a gépről szitkozódott győzelmesen: buta, bűdös paraszt! S a gép ment, ment erősen, lebíráhatatlanul. És a napszámosok: a gép hadifoglyai – a csatát veszített magvetők reménytelen serege – megindult a rabláncon...

A vén paraszt elindult a falu felé, életében először úgy, hogy nem nézett a mezőkre... keserű volt a szája – úgy érezte, hogy meg-

csalta őt: a föld és a mag... És lassan, nagyon lassan ment, hogy minél később érjen abba a házba, ahol neki nincs már semmi mondanivalója!...

*

Az ember egyik mosolya megdicsőült – örökszép lett: elmúlt... Új életben menetelünk... mosolyunk még nincs, csak néhány különös új jajunk... sokszor nem is értjük ezt a jajt... De ki érti a mag csírázását?!

ÖREG NAPSZÁMOS MOSOLYA...

Hallgatva gyűlkezttek az emberek – napszámosok... A fáradt: elfáradt arcok úgy bolyongtak át a meg-megújuló havazástól elázott gazdasági udvaron – mint a télvégi ég ólmos, nehéz felhői: megverten a téltől – reményt, tavaszt nem ígérőn.

Az emberek szemében felhőbe takart élet: bizonytalanság lógott... Lesz-e rész? El tudnak-e szerződni: lesz-e kenyér?

A hideg, éles szél végigkorbácsolt rongyaikon – mintha minden testen ezer seb nyílna fel, hogy megmutassa életét... De ők hallgatnak, minél többen jönnek, annál nagyobb a csend: a reménytelenség... Egyre kisebb, távolibb a kenyér!

Az emberek lesik egymást: mi lesz? Hát még mindig jönnek? És a nehéz, feszült csendben valami iszonyú forgószél kavarg: ezek az emberek ellenségei egymásnak! Szörnyű ez a csend ennyi ember között... ennyi emberben nem akad egy szó – ami mindnyájuké lenne! Egy szó – amiben megtalálnák egymást!

A finom, lányos arcú, sápadt Szomorú János felnézett az égre, és gúnyolkodó szókkal, amikben a kétségbeesés reszketett – felkiáltott a felhőknek: hé, testvérek! – hova szaladjunk!

Az emberek János sápadt arcába bámultak, aztán lehajtották fejüket – igen: olyanok ők, mint a felhők... gazdájuk: a végtelen, holnapjuk nincs – csak ma van... A holnap halottjai ők, az örökös ma koporsójában... Igen: napszámosok ők – senkik... Az élet árvái – a véletlen játékszerei.

A falu felett havazott...

Az emberek behúzódtak, összeterelődtek egy félig már beomlott kocsiszíncbe, ahol a gazdaság limlomjait tartották.

Szomorú János felnevetett: ejnye, de megtaláltuk a helyünket... Mink is ilyen kimustráltak vagyunk! Csak néha válogatnak közöttünk, mint az ócska vasak között!

Öreg Árva András nekitámaszkodik egy szétesett hintó rozsdás maradványainak, kis, egyenes szárú pipáját erősen az ajkai közé szorítja, de nincs ami égjen.

Látom, szívná kend, szólítja meg az öreget János.

Az emberek felfigyeltek, János szavai egy kis meleget hintettek szét, már nem voltak olyan messze egymástól – olyan idegenek, közelebb jöttek, hiszen azért ember az ember!

Szívom, fiam, amíg lehet... kezeit összekulcsolja a pipán, mint-ha melegíteni akarná azokat, aztán mikor érzi, hogy végleg kialudt – akkor ölébe esett a két összekulcsolt keze nagy, mély hullással.

Kialudt – mondja – mint az élet – teszi még hozzá.

Hány éves kend?

Hatvankilenc.

Akkor mért gyűtt ide? – mordul fel Vér Sándor.

Az öreg ijedten néz fel: hogy miért gyűvök ide?!

Az, mikor még nekünk – fiataloknak se jut rész! – morog Sándor.

Hát aztán akkor én ne gyűjtek ide?... Mi? Hát hova menjek?

Az emberek tétován néznek körül... Persze, hova menjen a öreg, mikor csak itt kell még a részes munkás. Ejnye, hogyan is lehet így beszélni! De egyre több szem szegződik a falu apró kis házaira... Ott – egyikben várják őket éhes gyerekek a remény kenyérizével a szájukban: apám, lesz-e kenyér? És Vér Sándor szemcinek a fénye már sok szemben lobog, lángol. Hideg, éles fény, amelynek világosságában az emberek nem mernek egymásra nézni! Félnék, hogy meglátják őket ott, abban a nagy árnyékban – ahol most menetelnek...

Bizony, ilyen öreg már otthon maradhatna – gomolyog ki a szó a mély árnyékokból.

Aztán ha te is öreg leszel – nem kell-e kenyér akkor is?!

Emberek! – reszket fel Szomorú János hangja.

Hatvan évet átdolgoztam, és most: minek jövök ide? Hát az öreg ne is éljen?

András bátyám! – ijed fel néhány ember az öreg szavaira bénán, segélytelenül.

Míntha csak tegnap lettem volna gyerek!... Tudjátok ti – mi az:

hatvan év? Én most már tudom: semmi! Látom, nektek az öreg: semmi! És gördülnek a sovány, fáradt, víztelen könnyek öreg Árva András kialvó szemeiből.

Állatok! – kiáltott Szomorú János – állatok!

Az ég egészen elborult, a rossz kocsiszínt vad szél rázta.

Nem lesz tavasz! – dörmögte valaki.

Hát akkor miért éltem én? – jajdult fel az öreg... de az emberek elfordultak tőle, csak a Sándor hangja adott választ helyettük: hát mi, fiatalok, miért élünk?

Mindenki élni akar! – mondta valaki hirtelenül jött mély megrendüléssel.

A hó újra szakadni kezdett...

Gyűnnek! – szólt János.

Az udvarba bezúgott az uraság autója.

Jó reggelt, emberek – köszönt a tisztartó és bement a szín alá az irattáskájával.

Az emberek néma csendben állottak fel körülötte.

Csak szigorúan a megállapodások szerint, tisztartó úr – szólt ki az autóból a földbirtokos –, többet nem lehet, nem bírják az árak!

Huszonöt részes arató – csengett fel a tisztartó hangja kiegyensúlyozottan. Az emberek feje azonban mélyen lehajolt: csak ennyien?

Mindenki ide akar leszerződni – mert itt a: kenyér.

Csak öreg Árva András nem tülekedik... olyan messzinek érzi most a kenyeret – elérhetetlennek!

A huszonöt név gyorsan felíródik.

Az öreg fájón nézi Szomorú Jánost, aki kimaradt a kenyérből. Még ő is... és annyira érzi János tragédiáját – harminc évével a kenyérből való kimaradását, hogy feleségének a szavai – aki a kapuból még egyszer utánakiáltotta: osztán kenyér is legyenek! – most nem tudnak fájni. Az öreg megdöbbenően néz körül: mi ez? hogyan lehet ez?

Harminc kukoricarészes! – mondotta a tisztartó.

Legalább ide – gondolta az öreg.

Kész! – vágta el az utat a tisztartó szava.

Az öreg megreszketett: anyó, kiszorulunk az éltből, akarta sutogni, de hátha van még valami, ahol ő is kell! – hiszen még

tudna dolgozni – és mint akit nagyon, nagyon megszegyenítettek, mélyen elpirult és az ijedten felkívánckozó szavakat nem mondta ki?

Aztán jött az árpa és onnan is kiszorult...

Árva András most már sejteni kezdte – hogy ma valami nagy dolog kezdődik vele...

Nem kellek! – nem kellek! – harangozta a szíve a bús, könnyes szókat... öreg Árva András, te már nem kellesz az életnek! Anyó persze várja őt... ha szép idő lenne – ott várná a kapu előtt a kis padon, mint régen... és számlálnák: ennyi a kenyér, ennyi meg a ruházat... De nini: még maradt egy kis pénzecske! Hát ez meg mire legyen? András testén most csuda meleg reszket át, valami mélységes megrendülést érez, amiben elmerült most életből való kizárásának mély megszegyenülése... a szeme ragyog és arcán végtelen szelídségek tiszta derűje él – mert ő most csak anyó fáradt, elhervadt arcát látja, és rácszmélt most: hogy öregek lettek – hogy anyó is elhervadt! És András a lelkében odaáll most anyó mellé és megfogja a reszkető, hervadt kezeket és elfulladt melegen szól: édes, édes párom!... Anyó meg csak nézi őt: Andrásom! És András érzi elmúlt életének minden örömét: ez a szegény asszony volt minden a hatvan év mögött... az élet jósága! – a hű társ – aki szerette őt! És a nem létező pénzmaradványból, hogy örömet is szerezzen a sok szenvedésért, így szól: ez a pénz meg a tied! Egészen a tied. Végy rajta egy új fejkendőt!... Ó, anyó olyan boldogan tud sírni egy-egy ritkán eső, elfelejtett szócskán...

Az legyen érte! – súgja el János a nagy, mély, megrázó szókat még egyszer...

Cukorrépára mindenki feliratkozhat!...

András szeméből egy meleg könny gördül ki... az emlékezés forrásából, ahol anyó áll az élet kútjánál: te nem tehetsz róla, András!... de bármi legyen is – én melletted vagyok és mindig hazavárlak!

András most felemelte a fejét: erősnek, igen erősnek érezte magát... A lehajtott fejű, szomorú munkástömegeket – látta: vad kétségbeesés fogja el... Egy pillanatig úgy látszott – senki sem lép elő, mert ez a munka a reményük utolsó menedéke, aki ide se jutna be, annak vége – kenyértelenül maradna!

Mindenki föliratkozhat – mondta még egyszer biztatólag a tisztartó.

A kétségbeesett arcokon a vad félelem furcsa rángásokban oldódott fel – voltak, akik nevettek, de a legtöbbjük szemében könny csillogott.

– De – csak András értette őket... hogy a nevüket felírták – az életüket valahogyan egy évre biztosítottnak látják – ez vetett olyan nagy hullámokat az arcukon... Mert most viszik, vihetik a hirt haza: elszerződtem!... És a kis házakban egy-egy asszony úgy magához öleli a kis gyermekeit – hogy azok fölsírnak ettől a vad, anyai öleléstől!

Hát maga, öreg? – kérdezte a tisztartó Andrást jókedvűen – maga is föliratkozhat.

András a tisztartó mosolygó arcába nézett, és ő is mosolygott: én már föliratkoztam, mondta. Aztán a tisztartó elé lépett...

Egy pillanatig kereste a szókat, amikkel valamit mondani akart hatvan évről, anyókáról, részről, valamint az életről akart mondani, de csak mosolyogni tudott – szívbe markoló különös vidámsággal. Hiszen, hogy ő most mit érez: ki értené meg?

Ugyan hagyja! – kiáltott a földbirtokos, nem látja: szemtelenkedni akar!

András bátyám! – iratkozzon föl, könyörgött neki János – hiszen élni kell!

Jöjjön, tisztartó úr, szólt újra a földbirtokos... És az autó eltűnt a hófüggöny mögött.

András bácsi, lépett az öreghez Vér Sándor is, miért nem iratkozott föl?... és nem tudván mást csinálni, elkezdte dohánnyal tömni az öreg pipáját...

És mindenki szeretett volna valamit kérdezni tőle... vagy valamit mondani neki!... Vagy legalább egy kicsit megérinteni a ruhája szegélyét... hogy megsimogassák arcán azt a mosolyt – ami úgy fájt és ami mégis annyi örömet szórt szét...

És simogatták, ölelték öreg Árva Andrást – aki akkor lett nekik ilyen elérhetetlenül közeli, mikor így a szemükbe mosolygott: ilyen kenyértelenül... ilyen emberin!... árván... magasan!...

REGGEL A MEZŐN...

János ment elől... a részes arató... a föld névtelenje.

Előtte: le, egészen az ég karikagyűrűjéig búzatáblák... búza-
táblák!

Keresi a végét – nincs, nem látja. Nagyokat hallgat – de az arcán nagy, nehéz belső vihar hullámai váltakoznak: a szívében ablakot nyitogat a végtelenség: az élet!

Hányszor tette meg az utat már? – ide le a mezőbe. Kaszával a vállán, s a kis ház: János álma még mindig csak álom.

A kis ház... fehér homlokú... Keleti oldalán pitvarral... nyári estéken ott leheveredni és a csillagokba nézni... Oszt kérdezni: csillagok, csillagok, Isten szemei! – mit láttok?

Ilyenkor persze a pipa ég, és ilyen nagy kérdéseknél nagyokat villan a parazsa.

Ki is szól az asszony: hát mégse gyün?

Gyüvök, lelke! – gyüvök! Hogyne gyünnék!

De még kicsit vár, aztán hamiskásan felmosolyog a csillagokra: van nekem két csillagom...

Mire gondol? – így az asszony.

János szívéen melegen fut át: a csillagokkal beszélgettem és azt mondják, hogy már nem szeretsz!

Hazudnak! – az asszony szava forró parázs – Jánosban elállítja a lélegzetet.

Lehajol az asszonyhoz: hadd lássam a szádat, hogyan mondd, hogy hazudnak? S minthogy a sötétben nehéz látni, egészen közel hajol...

János a sötétben is látja asszonya elpirulását – hiszen úgy süti ajkát a csókja – s mielőtt az éj átvinné végleg az uralmát a kis otthon fölött, János édes, nehéz szókat mond: mert látod, nem élhetnék a csókod nélkül!

Az asszony megremeg... János érzi a mosolyát.

Kipp-kopp... csattog a papucs az asszony lábán, ki János mögött lépdel s kendőbe takarva egy kis gyereket szorít magához.

Kipp-kopp – visszhangzik rá János szíve s újra felérzi a tegnapi csók ízét... Ez jó... az én asszonyom, ki mindig velem van az életre!

És a gyermek? – ütődik fel a nehéz szó.

János a búzatáblákra néz... csodálatos csend... mező és ember – leegyszerűsödött lét... hova vezet itt az út? – itt: ahol olyan jó, olyan könnyű lenni!

Ember és asszony hallgat – a szív tele van csennel – most érik a legszebb mag: a könny – halott órákra égi harmat...

És újra látja a szót: a gyermek?... Édesem... suttogja János a feleletet olyan szóval, mint amikor templom ablakán, ahol senki sincs, csak a gondolat, testetlen áhítat – átszalad egy napsugár.

És Jánosban búzakarászok és napsugarak ölelkeztek – a szeretet termései.

És ők csak mentek, mentek... egyre messzebb, be a mezőbe... a fűszálakon harmat csillogott, a karászok hajlongtak... hátuk mögött a falut elnyelte a búzatenger... csak a mező maradt velük: a tenger élet!

A csend egyre mélyebb... a mezőtemplom égi kupolája egyre kékebb... a kasza megremegett János vállán – tisztán érezte, hogy a mezőből valaki kimondhatatlan tisztasággal a szemébe nézett...

Most felsír a gyerek... a harmatcseppek – ezek a nehéz gyöngyszemek leperregtek a földre... behintették a szomjas földet a vigasztalás könnyeivel... üzenet jött: fényesség támadt!

Reggel van – mondta János és könnyen mosolygott – nézd: mekkora szívem van, mutatott a tarisznyára, ami a szíve fölött csüngött a kenyérrel.

Hallgasson, még felébreszti szegénykét!

No, no, hiszen csak kell valamit mondani.

Aztán János a szemével egész búzatáblákat arat le... számolgatja, hogy mennyit fog ma levágni. Jól lent kell vágni, mert a szalma kicsiny és vékony. Bizony, kicsit nehéz lesz! – jobban neki kell hajolni... de kell, mert majd mit esznek ezek itt, hátul.

Valami tűz parázslik föl benne – ki is lobban: asszony, én ma levágok két táblát.

Attól nem nő meg a része.

Az ám, erre nem is gondoltam... hogy miért is nem kaptam többet?... tiz holdról a rész... mennyi az? Miért is hoztad eszembe? – látod, megrontottad a napomat.

Nem maga az oka, maga levágna többet is.

János, János! – lángol föl az asszony hangja – kevés lesz a kenyér!

János csak megy, nem felel. Küszködik. Lehetséges az, hogy nem lesz elég kenyér? A búzatáblákra néz... nem érti nem lesz elég? Aztán tekintete messze beszalad a szívébe... fut, fut a kérdés szűkös tegnapok és bizonytalan holnapok zátonyain... érzi: a szíve vérzik. És senki – aki feleletet adjon! Most hirtelen kiegyenesedik – a kérdés célhoz ért, megtalálta János szívében a gyöngyöt: az ember! – és már gördülnek is a szók, mint nagy kövcek, le a szívről: oszt mondd csak, éheztl-e mellettem?

Most meg az asszonynak nehéz a szó: hogyan is tud ilyent kérdezni?

No látod! – diadalmaskodik János.

*

Az asszony szoptatja a kisdedet a kis szederfa alatt, ahonnan a rész kezdődik.

Kicsi a hūse – mint a remény.

Igyál, igyál, édes kicsim, és föléje tartja lelke koporsóját – amelyből ömlik a tej: az anya szíve – vére.

A kicsike mohón iszik, ki is csurran kétoldalt, mohó kis ajkai szögletén...

Az anya mosolyog: igyál, igyál! – úgy szeretlek! Tán míg felnősz, nem szárad ki a meződ: a szívem. Ha meg kiszáradna – itt elcsuklik a hangja – de nem! – nem! – ne félj!

Fölnéz... akit keres: ott áll a búzatábla másik végén... ő meg: idenéz.

A nap lángol, a levegő reszkető testén át megnő János alakja,

izmos kezében a kaszával a mezők fölé magasodik... vagy csak az anya látja így, amint a kisdednek mondja elfúló szókkal: nézd, ő a mi életünk...

János valamit kiált – csak szavának melege ér el ide – valami végigperzsel a mezőn...

János! – kiált föl az asszony.

De János már a mező fölé hajolt... a kasza széles, ölelős lendülettel vág... egyre messzebb, messzebb, mintha az égre vágna utat!

Hull a kalász, hull János verítéke és közbe-közbe néhány mázsás szó: kedveseim... tegnap itt verítékezett utánam... most meg a vérét adja...

S egyre erősebben peng a kasza!

Az asszony feláll, hogy jobban lássa Jánost – az életüket... a gyerek nagyokat cuppant a mellén... a nap forralja a vért... szókat termel, amiket szeretne elmondani annak az embernek ott, aki így küzd – értük.

A gyerek egyszer csak hangosan felkacag.

Csodálatos öröm lángol a mező fölé...

Az asszony felbúgó szavában összeolvad minden, amint a szók lobognak ajkáról, miközben gáttalanul omlanak a könnyek: nézd, ott, ott, az az ember... az az apád... s a gyermeket magasra emeli!

A gyermek fehér arcán mintha a holnap tiszta kenyere mosolyogna – amelyben él a jóság: a veríték s a könny!

A FÖLD DALOLT!...

A szekerek bágyadtan, de melegen sirtak terhük alatt. Búzát: kenyeret vittek a faluba.

A kenyeret vivő szekereket a por sűrű, nehéz, lehulló lángjainak sötét árnyéka feketén égő drapériával vonta be – most bukott le a nap.

Vér András sietve jött a háza felé, ahol már várta kis, sovány asszonya a kapu előtt. A kis asszonyka nézte a kocsik végtelen sorát, amelyből az előbb egy az ő udvarukba tért.

Megjött a búza, András!

András szeme is olyan meleg nézésű volt...

Nézd, mutatott a szekerekre – már három hete így hordanak... aztán elcsuklott a hangja: megállás nélkül! A föld régen élt így, mint az idén!

Igen, az asszony is ezt érezte, amint a terhük alatt roskadozó szekereket csodálta...

A szekerek tetején itt-ott egy-egy poros emberarc imbolygott... sokszor úgy tűnt fel neki – hogy végtelen messzeség mögül emelkedik elő az arcuk... de a szekerek terhe: a búza – az meleg közelségben van őhozá... Kezét kinyújtotta – a sárga, arany nehézségű kalászkok megérintették a kezét...

Felkacagott...

András csodálkozva nézte vézna, beteges kis asszonyát: olyan vagy, mint egy gyerek!

Az asszonynak hirtelen könnyes lett a szeme: mindig olyan gombombal! Nézze – és a por mögött imbolygó emberarcokat reszkető szavával olyan közel hozta, amint a nevüket mondotta: Nagy András... Kis József... Szomorú János...

András is felnézett a szekerekre... most megértette az asszonyt:

milyen árvák ezek az emberek ott a búza fölött!... a búza: a holnap!... és ők: ott a szekereken?...

Annához lépett és megölelte – hiszen szeretlek!... ugye, milyen szép, milyen nagy ez? – ezek a szekerek!

Szép, törülte meg a szemét kötényével az asszony és mosolygott... Csak az ember olyan árva!...

Harangoztak... a nap végleg elment.

András megfogta melegen az asszonya kezét: gyere, gyűjtsunk lámpát! És ő is mosolygott.

Ilyen szép este – csodálkozott az asszony az urára.

Eladom a búzát – szólt András.

Az asszony feje meghajolt: hát mégis?

Mégis... nem tudok tovább várni, most szóltam Jánosnak, vacsora után átjön.

Anna reszkető kezében kétszer claludt a gyufa, amíg fényt adott a kis petróleumlámpa.

András az asztalra helyezte a gyerek irkáját meg a kis piros tollszárat meg a tintát.

Tehát... – mondta András. A szekér búza az kétezer-ötszáz... nehéz, nagy csontú jobb kezének segített a ballal is elhelyezni a gyerek tollát a nchezzen hajló ujjai közé. Az kétezer-ötszáz – mondta még egyszer. A kis piros fapálcika reszketett görcsösen összeszorított ujjai között. A tinta vastagon szétfolyt a papíron, mint egy nagy, fekete folyó. Hiszen a kenyeret adja el a háztól, a család falatját.

Anna tudta, mit gondol most az ura – hogy ne fájjon neki úgy – keményen mondja ő is: az kétezer-ötszáz... csak mikor kimondta, akkor reszketett bele a fájásba, hiszen a télre nem lesz kenyerük!

No most... – nézett fel András.

Az asszony nem bírta el a súlyos, kérdő nézést – a kis lámpa meg úgy füstölgött, lejjebb húzta hát... Milyen jó néha, hogy füstölgő a lámpa.

Ez igen kevés!

Kevés – szaladt ki az asszony száján is.

Hát akkor?... a lovat nem lehet, az köll a kenyérkeresethez.

Az asszony reszketett: akkor a Csillagot.

Jó – mondta András –, adjuk oda a tejünket is. Az megint kétezer-ötszáz. A tehén... Kétezer-ötszáz megint, írta.

Még háromezer kellene! Hát azt honnan? – nézett András a lámpa kicsi, pislákoló fényébe.

Kopogtattak...

Anna ijedten kapott a szemeihez – nem, nem szabad most sírni!

Adjon Isten jó estét! – nagy szál ember lépett be, a szomszéd – János.

Ülj le, János! – tolt oda András egy széket a jövevénynek.

Hát megveszed a földet, András?

Meg, de nincs több pénzem, csak ötezer dinár.

A többit megadom jövő ilyenkor – mondta komolyan András.

Nem várhatok addig.

Mély csend szakadt a szobára... mintha sziklák dőltek volna rá, ahonnan nincs szabadulás.

Akkor hát hiába jöttem hozzád.

András hirtelen felegyenesedett: hallottam, hogy új házadhoz be akarod hordatni már most a téglát, én behordom!

Nem elég ahhoz egy ló.

De ha én állok a mellett a ló mellett, akkor elég! Mit fizetsz?

Négyezer dinárt.

Én behordom háromért, csak add ide a földet, ötezer dinárt holnap átadok – az nyolcezer. Azt mondtad, annyiért odaadod!

A szomszéd meglepetten nézett Andrásra – miért kell neked úgy az a föld?... hát jó, nem bánom, mondta, mikor András nem felelt, holnap megírjuk a szerződést, de ha idejére nem lesz bent az anyag, akkor elveszik a pénzed!

Bent lesz – derült fel András arca.

Akkor holnap gyere át a pénzzel.

Ott leszek!

A szomszéd elköszönt.

Mikor András visszatért a szomszéd kikísérése után, a feleségét az asztalra borultán találta, zokogva.

Miért sírsz?

Mit tettél, András?

András szelíden mosolygott: hallod?

A szoba csendjébe behallatszott az életet hozó szekerek meleg, örömsős sírása...

Földet vettem a gyermeknek! – búgott fel András hangja, megszépitve a kis, szegényecs szobát a megrázó örömeivel... Hallod, milyen szép?!

De hogyan fogod te azt a munkát elvégezni? Az még két lóhoz is sok munka lenne arra az időre!

Három ember helyett fogok dolgozni!

Most már az asszony sem sírt... András?

Mit akarsz?

A kis, halvány asszony szemében forró fény csillant meg... mint mikor a por hihetetlen távlatai mögött imbolygó arcokat látta a búza fölött... különös fény, az élet hihetetlen távlataiba fényvalóságot teremtő... egy-két szóban olyan rokon, olyan megölelő jóságú: és én egy pillanatig sem hagylak el téged!

András nem szólt semmit, csak megölelte a kis asszonyát.

A lámpa már nem füstölt... tiszta, fehér fény hintődött szét a szobában... Így hallgattak valamit, ami behallatszott hozzájuk...

A föld dalolt!

BÚZAVIRÁG...

A juhász az Istennel beszélget, ha sír a furulyája... mert a juhász panaszát csak az értheti meg – aki ezt az elégett földet: a sziket ide teremtette a Tisza partjára... aki ide tudta tenni ezt a halott földet az élő, a kenyeret adó mellé... aki szívet tudott adni még egy szegény juhásznak is!...

Sír, sír a furulya...

Ki tanyája ez a nyárfás?

Nem hallszik be a kurjantás?!

Nono... nem minden tanya egyforma ám!

A juhász felnéz a rózsás, tulipános szürről a búzavirággal díszített kalap alól... (Mégiscsak van a sziken virág!)

Hát kend az, Péter bácsi?

Az, Péter – az öreg kondás volt, a szik fia szintén – a sánta kondás, akinek a piros arca mindig nevet a fehér haja alatt. (Furcsa ez a kondásféle!... ő őrzi a szik legkomolyabb állatját, aztán mégis ő a puszta tréfacsinálója! Ezen is törhetnék a tudósok a fejüket – hogy miért?)

Hát adjon Isten, bátyám! – piszkálta meg a búzavirágos kalapot két ujjával a juhász. (Az öreget köszönteni kell – de az csak kondás lévén – ha csak mértékkel köszöntődik egy juhász által!)

De nehéz a kalapod, Józsi!

A juhász észrevette a vágást: nem gyalog járt az!

Hanem számáron!... – mondta ártatlan arccal a kondás.

Kendnek megint jó kedve van!

Egy úton járok vele.

Aszongyák pedig, hogy attól görbe a lába, mert kerülte az egyenes utat!

A kondás apró, fényes gyerekszeme huncutul villant: asszonyhoz

sohase vezet egyenes út!... a furulyáddal meg éppen eljcszted!
Igen síró!

A juhász pihés arca elpirult: nem hívok én senkit.

A Julist ugyan hívhatod már!

Nem hívom én!

No, csak azért mondom, mert tudod: kár lenne érted! A furulyád nem jókat beszél... Egy idő óta csak sír!

Ne törődjék kend velem!

Más az – aki törődik veled! – mondta szomorúan a kondás.

Józsi tudta – ki az a: más. A Rozika az, Péter bátya leánya, kis, sovány, fekete leány, aki úgy nézi őt, mint a templomban az Istent: könyörgőn... szomorú imára nyílt szemmel; mintha most is érezné ezt a nézést – ezt a nehéz fájásút! Hát nincs szíve csak úgy lelökni magáról... Csendesesen szól: rosszul teszi.

A kondás még egy próbát tesz, a Feri lovát láttam a Molnárék tanyája előtt... arra legeltettem.

A juhász reszketett...

Kijött az apja is a könnyű szekéren, talán még mindig ott vannak... leánykérés ez, Józsi?

Jaj, azt a csillagos! – rántotta le Józsi a kalapot a jobb szemére...

Ha neked ez így fáj fiam – akkor Isten áldjon!... akkor én ide hiába jöttem!

Hiába, bátyám! – és a távozó öregnek most megemelte tiszteséggel a búzavirágos kalapot.

Elment az öreg kondás, nem is nézett vissza. Vitte a nagy bánatot a szívében: hiába jött... csak hervad az ő kis lánya... a szép, nagy fekete szemei mintha már nem is ezt a világot néznék... csak kóborol a sziken, mint a délibáb – amit nem lehet megérteni... de ha mást szeret az a legény! – és olyan nagyon! Hej, öreg Péter – gondolta magában –, nagy megpróbáltatást küldött rád az Isten... a szemeid előtt hervad el egyetlen gyermeked és nem tudsz segíteni!

Hirtelen lódobogást hallott...

Komlós Feri vágatott a Molnárék tanyája felől...

Adjon Isten, Péter bácsi!... Ragyogott a legény szeme, és csak úgy repült a ló alatta.

Pétert valami hirtelenül megállította: Feri abban az irányban vágatott, ahol Józsi legeltetett. Ne hagyj, Isten, hogy ezek most találkozzanak! Baj lenne abból! Miért is nem maradt még ott? De már vissza nem mehet... Ne higgye, Józsi, hogy az ő lánya csak olyan, akit kínálni kell!

Egy fohászt azonban nem tudott elnyomni: őrizd meg, Isten! Ha már annyira szereti az a kislány... Szomorúan ballagott tovább... hiszen már oda se érne!

Józsi felfigyelt: lódobogás... ha ő lenne? Két marokra fogta a hosszú, nehéz juhászbót...

Egy szempillantás, és már ott is volt a lovas... Szép, délceg, barna gyerek, kis, fekete bajusza piros arcára simult – mintha oda-csókkolták volna!

Józsi megrázkódott... de csak egy villantásnyira, mert annyi idő alatt már a kezében volt a kötőfék...

A ló megtorpant, aztán felágaskodott... de a juhász egy rántással megállást parancsolt: szállj le, beszédem volna veled!

Nincs időm, a hívogatók várnak!

Nem lesz kinek hívogatni!

Honnan tudod? – kacagott Feri.

Ejnye, te zsvány! – emelte fel a botját a juhász... de ütés nem történt.

A fekete csikó megfeszített inakkal szegeződött bele a szik csilámló, porzó földjébe – üres nyereggel.

A gazdája ott hempergett az apró szálú pázsiton, amit az éjjeli eső csalt ki ebből a pokoli szomjúságú földből... amiből a legüdebb, leghamvasabb fű búvik elő az ég bármilyen kicsi könyvére...

A juhász meg a csikós villámgyors mozdulatokkal birkóztak... százszor elestek, százszor talpra ugrottak.

Kíméletlen harc ez! – itt nincs megbocsátás! Az egyikre rámosolygott, a másikat megcsalta a legnagyobb délibáb: a szerelem... amelynek csalódása és a mosolya egyformán csodálatos.

A két fiatalember újra talpra állott – fújva, lihegve, reszkető, kimerült inakkal – de meg nem bocsátó indulattal: boldogsággal az

egyik, keserű fájdalommal a másik... a szerelem a boldogsággal is, a boldogtalansággal is öl...

Összeszorított foggal, rettenetes szótlansággal újra egymásba markoltak.

A ló hirtelenül élesen felnyerített...

Mintha a világ megmozdult volna mögöttük: ezer szilaj csikó vágatott feljüket – a medrőből kicsapó élet... az ég határai kitértek – felbomlottak... mint a két legény szívében, akik a szerelem tündérországában nem láttak mást, mint szerelmük délibábjait – a csókokat, amit a másik el akar venni!

S mintha a puszta incselkedne velük, mintha kacagná őket – szerelemtől káprázó szemük elé tündérpalotákat varázsolt... Nééztek: ilyen az élete annak, akié a Julis szíve lesz... égbeszállás, napsugaras kacagás – az életet feledtető meleg álmodás: titkok titka – csók... délibáb...

A puszta játszott a fiaival... A Tisza felől egyre közelebb jött a délibáb...

Semmi sem tudja az életnek szebb tükrét mutatni – mint: a délibáb!

Megigézi az ember lelkét titkos, fénylő szépségével... akár felénk jön, akár az ember tartson feléje – el nem érhető... csak megmutatja magát, csak felcsillan, egyet mosolyog, és érezzük, hogy ez a szép az, ez az az elérhetetlen, aki játszik az emberrel: az élet! ... Egy pillanat káprázata az élet is! Valahonnan jön egy kis szelölöcske és szétfújja a ragyogó gyöngyszemeket... De szép! Érdemes érte lenni – küzdeni érte!

A puszta végtelensége él a fiaiban... szeretik a délibábot – a háttérben életet: a mesét... mesék szépségével szeretnek!... határtalanul...

A küzdők egy pillanatra megálltak, hogy újra és végtelenebbül összecsaphassanak!... arcuk verejtéktől, portól sáros...

Zsivány! – hörögte a juhász.

Egy kis borzongás a Tisza fölött... mint egy messzi sóhaj, és eltűnt a délibáb... de a tündérország helyén egy kis sovány, barna lányka jött a küzdők felé... még szinte gyermek – csak a fekete szemei csillognak borús melegséggel: bánattal, szépséggel, szerelem-

mell... Olyan volt, mint a bánat virága egy puszta kert közepén... a délibáb kelyhe – örök titok: a vágy!

Talán az ő sóhaja vitte el a legények szeméről a káprázatot!...

Nem szeretett a Julis téged soha! – lihegte a csikós... csak játszott veled! Tetszett neki a dalod – ami az ő szívében is benne volt: a szerelem! Tetszett neki a furulyaszó a holdvilágos éjszakában, ami elmondta, hogy milyen szép a szerelem!

A juhász körülnézett... eltűnt a délibáb, szemében könny csilant: hát csak játék volt?... aztán hirtelen a kezét nyújtotta a csikósnak: hát akkor légy boldog! – mert én már úgyse leszek! (Nem azt mondta, hogy a lány legyen boldog – az már a másé.)

A csikós megszorította a juhász kezét szótalan komolysággal, ami azt jelentette: elismerem, hogy derék ember vagy! Aztán elvágatott...

A fekete csikó repült... egyre kisebb lett a lovas – nőtt a távolság... végre elnyelte a pusztát, mint a Józsi boldogságát.

A kisleány ekkor ért oda Józsihoz...

Jó napot...

Józsi nem köszönt vissza... de elfordulni sem tudott tőle... valami olyan meleg fényelt a leányka fekete szemében...

A kislány ijedten nézte Józsi megtépett ruháját: Jézus, mi történt magával?

Józsi szégyellősen nézett félre... a kislány látja megtépett álmait – hogy nem kellett annak a másiknak!

Láttam, hogy kezét fogtak – suttogta a leányka –, de jó, hogy nem történt semmi baja!

Ne félts te engem – szólt a juhász, de a hangja nem tudott kemény lenni... – aztán miért is félténél, hiszen senkid se vagyok!

A leányka arcán gyors könnyű pergett alá...

Nono... – suttogta most Józsi is... s egy lépést tett a leányka felé – valami megroppant a talpa alatt: a furulyája!...

Miért törte el? – szólt fájón a leány.

Mert ezen nem tudtam volna többé dalolni!...

Hát dalol még? – kérdezte a kislány felfénylő szemekkel.

Talán te szereted a nótát? – mosolygott a juhász.

A leányka nem tudott Józsi nézni, hirtelen lehajolt és elkezdte szedegetni a fuvola széttört darabjait...

Mit csinálsz, Rozika? – szaladt ki a leány neve a juhász ajkán. Megnéztem, hogy milyen volt?

Miért?... – kérdezte Józsi és ő is letérdelt Rozika mellé – a puszta porába.

Hogy ne ilyenet vegyek a vásáron magának!... Ha vehetek? – mondta elhalványodva Rozika.

Vehetsz, vehetsz! – fuldoklott a juhász.

Ha nem mondja meg senkinek?!

Pedig szeretném!

Igazán? – sütötte le szemét elpirultan Rozika.

Igazán! – lihegte Józsi... Hiszen te olyan vagy, mint a... mint a... hirtelen lekapta a kalapját – nesze!... és a leánynak adta mellőle a kék, csillagszemű búzavirágot – ami a kenyér között nő...

SZOMORÚÉK BÖLCSŐJE

Szomorú János csak nézte a nagy diófát, ami ott állott a csöppnyi udvar közepén... nem volt még egy ilyen a faluban.

A háza kicsi volt, olyan, mint száz más a faluban: az édes anyaföldből volt verve a fala, jó volt benne lakni... az életük úgy virágzott benne, mint a mag a végtelen mezőben – egyszerűen, csodálatosan... a tavasznak örültek, a nyár kenyeret adott, az ősz bizony sokszor könnyet is hozott – csak a kis fehér falú ház volt mindig jó: nyáron enyhet adó, hűs... télen meleg, védő... János szeme megsimogatta a kis házat.

Hej, de most elmegy a védelmeződ: kiszáradt a diófa, aki a hideg keleti szél clé tárta a mellét – a vastag törzset meg a karjait – ágait... a záport sem fogja fel meg a jégesőt óriási, puha paplanjával – koronájával... nem lehet a kenyeret sem megszegni, az új lisztből valót, Istent dicsérő szókkal a hűvösében – nem ad többé árnyékot, nem hajt többé lombot – nem enyhíti többé az izzadót, fáradt homlokot munka után... a kalács diója is hiányozni fog karácsonykor, húsvétkor...

János szemét elönti a könny: hát elmentél, édes támogatónk, jó barátunk – testvérünk... itthagytál, meghaltál!

Átköszönt a szomszéd a kerítésen: hát elszáradt? János!

El... fulladozik János szava.

Öreg volt?

Az apám ültette...

Nehéz az öregtől megválni...

Igaz, felelte a szomszéd... igaz... de ha a régi nem él? aztán az újból is lehet ilyen terebélyes, szép, erős fa – mint gyerekből az ember: akik egyszer majd átveszik a mi helyünket... így él ám a fa is, elöregszik az is – és helyet ad a friss hajtásnak... bizony, János, elöregszik minden, csak az élet marad mindig fiatal... örök...

Már ős volt, de János még mindig nem vágta ki a kiszáradt diófát... úgy sajnálta... emlékezett a gyermekségére, amelyben olyan sok emléket hagyott a diófa. Mint az édes kalács íze, amit még az anyja adott a kezébe, úgy élt az életében az a múlt, amit ez az öreg diófa tartott emlékezetében. Ha kivágja, mintha a múlt életét pusztítaná el. Milyen árva, magános lesz a kis ház a jó barát nélkül! Eh, nem is vágja ki... lelkében valami döbbenet lobban: hátha még kivirágzik?...

Az asszony begyújtott a kemencébe, és este odabújtak a melege mellé az ős hideg leheletű éjszakája elől... az asszony tekintete különös melegségeket szórt Jánosra...

János megreszkedett ebben a mély melegben, a szomorúságát ajkáig dobta a megre kívánczó szíve, mintha valami csodát várna, úgy mondta: kiszáradt hát a diófa...

Az asszony szeme kigyulladt megrázó fénnel: gyermekünk lesz, János!

János az asszony szemébe bújt: igaz?... mondd, igaz... – szavában táncolt az öröm.

Igaz – szólt az asszony... – édes párom... – és János mellére ejtette titkokkal teli szívét...

János az asszony szemébe bújt: igaz?... mondd, igaz... gyermekünk lesz... – megújult az életük... az élet nem hagyta el őket... honnan is tud ilyen öröm jönni?!

Készítheti kend a bölcsőt... – súgta pírulva az asszony...

János szívében már ringott a bölcső: már kicifrázta, megfaragta... soha nem érzett szerctetből összerakta... már ringott a bölcső a szavában, amint felelt az asszonnak: megfaragom, ahogy csak tudom... a legpuhább fát keresem hozzá... és ekkor fölfénylött előtte az árva, elszáradt diófa...

Jaj, mondta megrendülve... jaj!... te drága, te testvéri fa... hát ezért száradtál te ki?!...

Miről beszél kend?

Hát a diófáról – mondta János... akinek a két szeme két fáklya az éjszakában, amik betöltik fénnel a világot... fénnel, ami előtt lecsukódik a szem, amit nem lehet mondani, mert a szók gyengségében elvész a szépsége...

Az asszony sem szólt semmit, csak közelebb bújt Jánoshoz... hiszen ő érti Jánost: hogy azért száradt ki a diófa, hogy a gyermeknek legyen bölcsője... hogy meleg, puha fája ringassa a gyermeket, azt az új életet – aki eljön ebbe a házba: az élet örömének!... és hogy a diófa odaadta magát bölcsőnek – hogy ringassa azt az örömet!...

A KISHARANG SZÓLT...

A faluban már tudták, hogy Vér András kit hoz a szekéren. És mikor a háza elé ért, száz szem leste kíváncsian a szekér terhét – a kis újszülött gyermeket, akit a szép Anna a mezőn szült meg, a búzakeresztek árnyékában.

Először az anyát emelték le. A szép barna asszony szégyellősen sütötte le nagy, mély tűzű fekete szemeit, de addig nem engedte, hogy bevigyék a házba, amíg a gyermeket karjaiba nem tették.

Anna boldogan mosolygott a gyermekre...

Milyen szép! – suttogott a nép.

Menjünk már – türelmetlenkedett Vér András.

A szép, nagy gazdag ház ajtaját kitárták, hogy befogadja új lakosát...

Alig értek azonban a küszöbig, amikor először egyet-egyet csendítve, aztán sűrűn, mint a mélyből felfakadt könny omlása – harangozni kezdtek.

A kisharang szólt...

Gyermekre harangoznak! – hangzott a megdöbbenés.

Árva Julis gyermekét temetik – mondta valaki.

Anna feljajdult a küszöbnél: jaj! És kétségbeesetten szoritotta magához gyermekét.

Nyugodtan, leányom – mondta András anyja.

Menjetek, menjetek! – szólt izgatottan András.

A nép dermedten hallgatta a harangszót...

Anna egyre nyugtalanabb lett a magas hófehér ágyon és majd agyonszoritotta gyermekét ölelésével.

Ajtót, ablakot becsuktak, de a harang sírása áttört mindenben... tompán kicsit, de annál szívettépbőbben sírt, csengett be a szobába:

Árva Julis gyermekét temetik...

Anna lázas lett... a nép a konyhában imádkozott... a kisgyermeket ki kellett venni Anna égő melegségű öleléséből.

Anyám! – sikoltott Anna, hol van András?

Menjetez csak szépen haza – kérte András anyja a népet –, hadd pihenessen ez a szegény asszony!

Mikor aztán egyedül maradt Annával, szelíden simogatni kezdte a lázas homlokot... csillapodj, gyermekem, édes lányom, tudod: szeretlek... anyád se szerethetett jobban!

Hol van András? – nyöszörgött Anna.

Az öregasszony két kezébe vette Anna fejét, sír, édes lányom, sír! Ott zokog a hátsó szobában... engedjük, hadd sírjon.

Anyám?

Anna! – remegett föl az öreg anya hangja – értsd meg, gyermekem: ez nagy dolog... mégis az ő fia volt!

Ugye azt siratja?

Azt... szegény Julis!

Maga is az ő pártján van?... Jaj nekem! Hol a gyermekem?! – sikoltott.

A tied itt van, Anna... de a Julisé már nincs! Nem szánod őt? Maga nem szereti az én gyermekemet!

Az öregasszony szeméből kibuggyant – a könny, szeretem, Anna! Majd megérted: hogy szeretem. De azt is szerettem. Nagyon szerettem! Jaj, jaj! – zokogott – még ki sem kísérhetem a lelkemet!

András! – akarom hogy András itt legyen... – sikoltott Anna.

Hívom, gyermekem, hívom... csak vigyázz, vigyázz magadra!

Mikor Anna egyedül maradt, rettenetes erőfeszítéssel megfordult... pokoli, vad fájdalom lobogott egész testében, a lelkét is elégető fájdalom... jaj, de árvák vagyunk... suttogta a kisgyermeknek, nincs senkink... még az is, akinek legjobban itt kellene lenni – az apádnak, az is mást sirat!... Szeme a kisgyermek szemébe mélyedt: az Árva Julisét temetik, de te arról nem tehetsz! – Könynei ráfolytak a kisgyermek arcára...

A kisgyerek erre felnézett... nézte azt, aki sírt fölötte... végtelen, tiszta étellel nézte... nem mosolygott és nem sírt...

Anna megdöbbsent: ez még nem tud semmit – ártatlan! Mint az a másik!

Nehezen, fuldoklón sírt... így találta őt András meg anyja.
Menj oda – szólt az anya fiának... hangja szigorúságában ellen-
állhatatlan jószág erejével... –, csókold meg a gyermekedet és az
anyját!

Anna! – könyörgött András.

Anna nem fordult meg, a gyereket nézte még mindig... – Sír-
hatsz, András – szólt végre, vissza nem fojtható bánattal.

Sírtam – felelt András és felemelte a fejét... – Anna! – fulladt el
a hangja – a fiamat temetik! Ő is az enyém volt!!

Messziről valami vad, bús éncik közledegett...

Anna – zokogott fel András –, jönnek!...

Hallom... – figyelt föl Anna is... –, nyisd ki az ablakot!

András megingott...

Nyisd ki, fiam, hát! – szólt az anya.

Négy, fehérbe öltözött leányka vitte a kis fehér koporsót...

Hadd lássam én is, anyám – suttogott Anna.

Az öregasszony segített Annának... Árva Julis ott tántorgott
a négy fehérbe öltözött leányka után... itt bent pedig a két másik
asszony szeme egymásba mélyedt...

Anyám – kérdezte lázas fényben Anna szeme –, ez ő?...

Igen – intett az öregebb... –, ő is... látod: anya... mint mi...

Anyám?!

Mondd csak, lányom!

Menjen el maga is... kísérje ki maga is... és...

Az anya megrendülten nézett Annára: azt akarod, hogy szóljak
neki?

Igen – hunyta le a szemét Anna, amelyből most nagy vizű könnyek
szivárogtak... –, mondja meg neki: hogy szánom... hogy fáj,
hogy ő se haragudjon rám... hogy nem ő lett András asszonya!...

Anna még látta, amint az öregasszony Julis mellé lépett, a kis
koporsó után... aztán Andrásra nézett: szegény te! – mondta
neki...

András felemelkedett az ablaktól, hogy az ágyhoz lépjen.

Ne még! – szólt Anna – majd ha kisírtad magadat!

András a kisgyermekre nézett... hirtelen az ágyhoz lépett és fel-

kapta a kicsikét... – jaj – mondta –, jaj! – hogy hasonlít hozzá!... egészen olyan!

A testvérje – szólt Anna fénylő szemekkel... –, szereted?!

András ráéjtette fejét a gyermek vánkosára: mint az édes, életadó kenyeret! – sírta el magát élő örömmel...

Én is... én is megsirattam azt a másik kicsikét... és Anna megtisztult, árnyéktalan szemekkel mosolygott... mosolygott – mint kint a búzakereszt simogatásában: mikor megszülte gyermekét...

ÁRADÁS...

A frissen kátrányozott sleppből – amely mint egy hatalmas, leszegezett koporsó merevedett a parthoz – izzadt, piszkossá rongyosódott, félig mezítelen munkások bújtak elő: a kőhordók. Elernyedtek, letépett izmaik úgy lógtak kiálló csontjaikon, mint egy vihartól cafatolt vitorlás utolsó foszlányai...

Ezek hordták a bazaltsziklákat ki a partra a gépház építéséhez.

Nehézkes, vonszolódo lépésük csikorgott a slepp tetején, amint a parthoz hidaló két gerenda felé törekedtek. Éles, fülre suhintó csengettyűszó hívta elő őket. Danger, a vízszabályozó társaság munkafelügyelője csengetett fenn a töltésen. Gyülekezőre hívta a munkásokat!

Vér András sziklával terhelt talicskájával éppen a hídhöz ért, mikor Danger a csengettyű szíve felé nyúlt... A talicska roppanva szakadt ki a kezéből... Két karján a szakadásig feszült erek kanyargós, ijedtsomos reszketésbe omlottak: az anyja...!

Reszketett a dühtől: sohasem elég neki, amit az ember dolgozik! Véres, beesett, alélt szeme iszonyút villant.

A messzibe omlott falu szegény emberei felhozták szikláktól tört testüket a magas töltésre... Az előbb még elhagyatott, szabad, meg nem tört út most megvonaglott a kőhordók alélt, levegőtlen lépésétől. A töltés mögül is csapatosan jöttek azok, akik nehéz, hidegsáros anyagot vájtak, hogy a szivattyúház alá minél mélyebben lehessen lerakni a cementalapot. Ezeknek arcán nevetett az agyag sárga titka – az elmázolt izzadság.

Szelíd, kora tavaszi, csodálkozó reggel volt. Kék szemű. Üde. Szívre bújó, gyermekfejű. A töltésen túl, a végtelenségbe futó mezőkön szántottak... mint meleg, reszkető kezű simogatások hasadtak fel a barázdák az ekék nyomán.

András fenn a töltésen megállt. A szántást nézte. Fekete,

földnehez fájások hasogattak benne mélyre örvénylő jajbarázdákat: szántani!... szántani!... Azt igen!... Azt jó lenne! A szántás az más!... de követ hordani szakadásig?!... Lehajtotta a fejét: mert a tavasz a szántásban van... a remény!... A kőhordásban nincs tavasz... Ott a barázdák fölött majd kalász nő!

Kajla bajszú, elhasznált, elhasznált kis ember állott meg mellette: Csuri János.

Szántanak – mondta, s nagy, fáradt, bús barna szemével majd elnyelte a mezőt. Nevetségesen nagy bánatok görnyedtek ki a szavából. Csuri János olyan volt, mint egy kiszáradt sírás.

András megvetően nézett végig a tőpörödött, szomorú emberkén...

Kend most is szánthatna, volt földje! Nekem sohase volt – tette utána élesen.

Csuri ijedten kapta föl fejét: volt?... Hát aztán?!

Akkor minek mondja nekem, hogy szántanak?

Csuri János nehéz hökkenésbe tehetetlenedett: miért beszél ez így övele?... Miért üti így a szavával?

Miért beszélsz így velem?... Mi?! Hát azt hiszed...

András azonban nem figyelt rá... A szántókat nézte.

Csuri, mintha a boldogsága függött volna tőle, hogy ez az ember most feleljen neki – hirtelen közelebb lépett: te András?!

Mit akar? – mordult az mérgesen.

Persze, persze... hogy mit akarok?... – állott meg benne a szó. Hiszen András nem tehet róla, hogy neki úgy fáj az, hogy: szántanak! Mert erről akart ő Andrással beszélni! Ez kényszerítette arra, hogy megszólítsa... ez a fájás: hogy ő most nem szánthat... Mert elherdálta a földjét.

Reszkető kétségbecsés fogta el...

Az enyémet pusztítottam el, nem a tiedet – kiáltotta.

Igaz, igaz... – szólt András, mert megsajnálta a reszkető, halvány kis emberkét. – No, gyűjön hát, hadd lássuk, mit akar az az embernyúzó.

Állj meg, András! – kérlelte Csuri.

Mit akar?

Azt mondod, hogy volt földem és hogy most is szánthatnék?

Jó, jó! Menjünk!

Csak azt akarom mondani: igazad van!

András megállott...

Látja, kend – a hangja szelíd volt, résztvevő –, és most itt tolja velem a talicskát. Alig a betevő falatért! Mint egy kutya.

No, no?...

Csak nem akarja tagadni?

Nem akarom. Hanem hát, hogy én: megérdemlem!

Megkönnyebbülten, felszabadultan csengett a szava.

András megrendülten nézett a kis kajla bajszú emberre... Hát így érti?

Így... – Csurri János szemében könny csillogott, a hangjában meg a megalázkodás fájó öröme csengettyűzött térdre esetten.

Siessetek már! – kiabáltak feléjük az összegyülekezett munkások. Csak ők hiányoztak még.

Danger, a hatalmas szál ember remegve állott a csengettyű mellett. Arca vörös volt az izgalomtól.

Együtt vagytok? – ordította.

Bizonytalan morgás volt a felelet.

Azért hívtalak benneteket, mert a folyammérnökség áradást jelez... A hegyekben már megkezdődtek az esőzések s az olvadás! Váratlanul. Ahol a töltést átvágtuk a szivattyú csatornája számára, délig be kell tömnünk, mert különben a töltés nem bírja el majd a nyomást! Délre itt lesz az ár, arra készen kell lenni a töltéssel, mert különben borzasztó baj lesz! Beláthatatlan mcsszcségig tönkremennek a földek... a vetések és a gépház-építmény is elpusztul! Mindenki a helyére, és dolgozni, dolgozni! Jobban, többet, mint eddig!

A munkások nem mozdultak...

Mi az? – ordította Danger.

A lerongyolt, rokkant tömeg úgy állott a helyén, mint egy hirtelenül feltornyosult hegy... Sziklák a menekülés útjában... A szemük tüze pusztító volt!

Rögtön induljatok!

Nem megyünk!

A hatalmas ember magánkívül kapta elő revolverét...

Hohó... ó... ó!... Így morajlik meg a tájfun a kimozdíthatatlannak hitt örök vizek felett.

Indulj!

Nem addig van ám az! – lépett elő András. – Hanem hát az a kérdés: bírjuk-e?

Nem kérdezem!

Mindennek lehet parancsolni – mondta komolyan András –, de az életnek nem lehet! Nem bírjuk! Nézzen rám meg ezekre itt!

Danger szürke szeme hidegen siklott át a tömegben, a kígyó hideg kémlelésével... de mire átérte a tömeget – a tekintet megingott: czeckkel a roncsokkal akar ő gátat vetni az árnak?

Dolgoztunk mi az életünkért! – itt egy kicsit megállott András, mert valami nehéz szó akadt a torkába... – meg a kis családjainkért. Odaadtuk, amink volt: az erőnket! – A hangja most felcsapott: – és mit kaptunk?... Mit kaptunk?!

Semmit! – zúgott a tömeg.

Hiába panaszkodtunk, hiába kértünk valami kis javítást – nem kaptunk! Sőt: egyre többet dolgoztattak velünk. És azzal fenyegettek, hogy hoznak más munkásokat, hiszen van elég! Hát dolgoztunk rokkánásig, mert kellett nekünk is a kenyér! De most még ha akarnánk is – akkor sem tudnánk elvégezni azt a munkát!

De kell – toporzékolat Danger. Ezt még kell! Indulj!

A gyöngye, fáradt, elhasznált rokkantak újra sziklává tömörültek: nem!

Danger célba vette Andrást: te lázító!

Ekkor a szikla megingott... egy kis darabkája: Csurri János levállott a szikla faláról.

János felvett egy ásót és megindult a csatorna felé...

János! – kiáltott fájdalomosan András.

Tedd le az ásót! – dübörgött fenyegetően a megbomlott tömeg.

De János nem nézett vissza... lehajtott fejjel ment a csatorna felé.

Volt ebben a képben valami iszonyúan megrázó... valami undorító szépség a Csurri János feje körül. A tömeg megbénultan, leverten, tehetetlenül állott: ki tudna kezét emelni erre a kis vézna, senki emberre?... Aki megindult egyedül a borzasztó ár ellen, hogy

megvédje a vetéseket és hogy ezzel az indulással megölje őket: szegény nyomorultakat... Akik tettét meg nem értő, jajgató szívvel állottak most az élet határán, aminek egy árvice már régen kiásta a partokat... és az az ember, ott megy egy ásóval gyenge kezében, hogy megindítsa az alámosott partokat.

Menjetek! – dühöngött Danger –, mert belétek lövök. Engedélyem van rá! Különben is mindjárt itt lesz a csendőrség!

A távolból autózúgás közeledett...

A munkások önkéntelenül arra fordultak...

A tavaszi nap csillogó, friss kacagása megtört a szuronyok hideg fényén!

*

A tömeg beleomlott a munkába... izzadt, vért köpött, hörgött, feljajdult – de dolgozni kellett! Védni a földeket az ár ellen, ami jön, feltartóztathatatlanul jön!

Danger ki-kiszaladt a deszkákból összetákoltsz irodából, ahol a telefon folyton csilingelt... És kiabált, ordított az emberekre: gyorsabban, gyorsabban!... száz kilométerre van már!... már hatvan!... még csak harminc!...

A folyó vize, mint valami titkos felvevőkészülék, már meg-megremegett... a mélyét titkos hullámok rázták... Meredt, megállott csend volt... A legkisebb szellő sem reszketett, de a slepp nyögött, hörgött a mélyből jött öllelések szorításában... és emelkedett, emelkedett – mint koporsó a ravatalra. Már kétszer kellett a hidat meghosszabbítani a partig, amelytől egyre távolodott...

A munkások között csendőrök sűrögtek, egyre többen... a tölténytáskák felkapcsolva, a szuronyok felütve. De úgy látszik, nincs rájuk szükség. A munka szépen haladt... a csatorna kiásott medre egyre jobban tellett... a nagy bazaltkövek szikrázva öllekeztek össze, amint a talicskákból kilökve a mélybe értek. A másik oldalról meg hullott rájuk a sűrű, nehéz szag, hogy a köveket egymáshoz kösse... lerogyó emberek újra meg újra feltántorogtak... halálos reszketésüket dobták a csatornába az ár elé!

Csuri János ernyed, gyámoltalanságtól fájó arcán a kimerültség elámuló, gyermeki mosolyai simogatták – amint a töltés nőtt...

Nem szólt, nem sűgott össze senkivel, mint a többiek tették, ha egymás mellé értek. Dolgozott.

Délben úgy látszott, megbomlik a rend, amikor az ebédet hozó asszonyokat és gyermekeket a csendőrök visszaterelték a faluba.

Nincs szűnet, nincs ebéd! – alig pár kilométer már csak az ár.

Az asszonyok és gyermekek nem értették, mi történik, miért nem engedik őket férjeikhez, az apjukhoz. Sírva, átkozódva engedelmeskedtek.

Csuri János másállapotban levő feleségével boldogultak legnehezebben. Mindenáron Jánoshoz akart menni. Végre is kénytelenek voltak Jánost a kordon elé vinni.

János! – sirt fel az asszony.

Csuri János mintha nem látná az asszonyát – értelmetlenül nézett rá.

János, kérd el magadat, gyere hazal! Vagy legalább korábban gyere!

János arca hideg, meredt volt... messze néző.

Hiszen tudod, miért kérlek – könyörgött az asszony. – Tudod, hogy itt az idő. Minden percben jöhet... – és égő láng borult az arcára... – Tudod – minden percben jöhet a gyerek! – kiáltotta, mikor látta, hogy János nem őt figyeli... János visszafelé lesett a munkásokra!

Csuri Jánost elvezették... A csendőrök mondták helyette – ha csak lehet: elengedik.

János arcába akkor tért valamelyes élet vissza, amikor újra kezében volt az ásója.

A slepphez még egy hidat vertek, hogy a követ minél gyorsabban hozzák a töltéshez.

Jánosnak is egy talicskát löktek oda... és ő gyorsan, ellenkezés nélkül fogta be magát.

Amint leért a slepp homályos kőszögletei közé, valahonnan egy nagy darab kő vágta mellen. Elcsett... nagy nehezen, nyöszörögve felállott... valami a torkába nyilallott forrón, élesen... Ajkán kibuggyant a vér...

Valaki megdobott – sajtott át egész testén a szörnyű fájás... –

Megdobtak engem: Csurri Jánost, aki az ár ellen küzdök, hogy megmaradjanak a földek... a vetés!... – Aztán továbbvándorzott ... Egy körakás mellé ért... már rakta is valaki a talicskájára a követ...

János megismerte... Amióta a szörnyű munka elkezdődött, ez az arc volt az első, akire felfigyelt. Mély öröm vonaglott át kis, keskeny arcán, a szájába csomósodott vért nagy kínnal lenyelte...

András! – suttogta véremeleg szóval.

András felütötte a fejét... – Ó, az anyád keserves...!

Hát te vagy? – mondta káromkodással, amint a homályban ő is felismerte Jánost.

András! – mosolygott János – legyőztük az árt... megmaradnak a földek!

András megszedült... Olyan döbbenetes volt a vérző szájú, tántorgó, agyonnyomorított emberke mondása...

Megmaradnak a földek!

Örületbe meredő szemekkel nézte Jánost és hörgött halálra sebzetten: Kinek a földje maradt meg?... mi?!... Ó, te, te!... Mit tettél?!

János szeme most hirtelen megfénylett... A szomorúság kirepült belőle, mint hüvelyéből a kard, és harcba szálló gőg élesedett hidegen azokban a félelmesen nagyra tágult barna szemekben: az enyém! – kiáltotta.

A tied? – röhögött András... – Hol a te földed? Hát van neked földed? Nincs neked már, mint ahogy nekem sohase is volt.

János nekiugrott Andrásnak... Vézna, fonnyadt keze átmarkolta a nyakát: nem igaz!... Hazudsz! Hazudsz, nyomorult sehonnai! Földtelen bitang!! Hazudsz! Nézd, ott vannak a földjeim! Ott, a nyárfás mögött... már kiütődött rajta a búza zöld füve... Ott van, nézd meg! Ki tudná azt onnan elvinni?!

András könnyedén lefejtette magáról János gyöngé kezeit... Emlékezett a reggeli találkozásra... végtelen, sírós szájalmat érzett János iránt: aki a földjeit akarta megmenteni... amik már régen a máséi, de amiket János még nem adott ki az éltéből!... még a magáéinak hiszi őket... még nem tudott elválni tőlük! Nagyon, nagyon sajnálta Jánost.

Csendben, simogatón mondta neki: ugyan, nyugodhasson kend, hiszen reggel a csöngetéskor együtt néztük, hogy más szántja a maga földjeit!

De János még erőlködött: persze, nektek, nincs földetek... aztán gyűlöltök mindenkit, akinek van! És gyűlölitek a földet is. De most már meg van mentve! Én mindjárt tudtam, miért nem akarjátok a csatornát betömní!

András egy pillanatig gondolkozott, hogy mit kezdjen Jánossal, de az hirtelen megrokkanva, könnyes szemmel mutatott egy ide-oda rohanó, szitkozódó alakra: Danger! – nyöszörögte... És mint aki nagy, nehéz álomból ébred felsikoltott, hát nincs földem?... Hát azért dobtak rám követ, mert nekem nincs földem, mint nektek... akiket én akkor elárultam!

András hirtelen melegséggel János vállára tette kezét, de Danger már a közelükben volt...

A kenyér ura!

És mindketten alázattal öleltek fel egy-egy szikladarabot...

*

Örvénylő, kanyargó, habzó ár feszítette a töltéseket... belekönyökölt a folyó medrébe, hogy szétroppantsa. Mindenütt megpróbálkozott vele... leste, kereste, piszkálta, szívta, tapogatta, hogy hol gyengébb. Végre nekizuhant tarajos fejével a csatorna kövel bélelt szájának... a bazaltfogak széttépték a víz haragját – szétloccsant fővel omlott vissza!

Megmaradnak a földek!... az ár legyőzetett! Minden rés betömött – szilárd.

Danger koccint a csendőrség vezetőjével. Széles, piros arcán lila erek feszülnek... a sűrű, túltáplált vér nehéz, lusta útjai.

Győztünk!... Rekedt hangjából kitöredezik az erős hatalom gögje, öröme: pedig már-már minden elveszett. Nevet...

Prozit!

A parancsnok nem nevet. Komoly. Megcsillogtatja az aranyló nedűt: prozit!

A csendőrlégénység lassan magára hagyja a magukba esett, lihe-

gő, hangot sem adó munkástömeget. Itt-ott elszórva dültek le a földre. Ezekről igazán nincs mit félni. Danger palackokat osztogat szét.

András a folyó árját lesi – hogy rohan a sárgás, piszkos ár, amit az ő erejükkel szorítottak part közé. Ha ők nem dolgoznak, most már a szennyes, hideg, pusztulást hozó hullámok ott hömpölyög-
nének a vetések helyén és nem teremne kenyér a mezőn!

Az ár már a töltés magasságáig emelte a slepp óriási fekete testét. András megreszketett: koporsó... óriási, határtalan! Az Ő: a kőhordók élete van ott a kövek közé bekriptázva!

Nini! – hiszen mindnyájan a sleppet nézik... a koporsójukat! Persze: egy az életük! És megváltozik-e az életük azért, hogy itt irtózatossá kincseket mentettek meg?

Majd megjelentem a társaságnak, hogy milyen derekasan dolgoz-
tatok! – mondja Danger a közelebb álló munkásoknak.

Hogy aztán még több munkát követeljen ezentúl – gondolja András elboruló aggyal. – Hiszen nem egészen egy nap alatt vissza-
csináltuk azt, amit három nap ástunk!

Már beküldtem a faluba, hogy hozhatják az ebédet, mert éjjel itt kell maradnunk! Ilyen árban nem hagyhatjuk itt a töltést. Senki el nem távozhatik. Ha valaki szökni próbál... de nem, ne próbálja senki. Örök vannak felállítva!

Jaj – nyöszörög fel Csuri János, aki arccal a földre borulva fekszik, hogy a mellén égő nagy sebét hűsítse... aztán hirtelen elhallgat, mert a száján minden szónál ömlik a vér... – Vajon ki dobott meg? Mindegy – gondolja... – Elárultam őket!

Mindenki itt marad tehát! – hallja a Danger szavát.

Ó, a gazember!... Ki ez a Danger, hogy így parancsol?... János hirtelen visszajeti a porba a fejét... zokogás rázza... A Dangert azt ideállították és megállja a helyét... De kik ők?... a többiek mind... és ő?! Mert ő is ide tartozik ezek közé a szegény, ledőlt emberek közé... akik közül egy a mellébe vágta az éles követ... Nem a Csuri Jánosnak, mert az szántott-vetett a saját földjén az aranyló kenyérkalász boldog földje alá!... Nem a Csuri Jánost, hanem valaki mást dobtak meg... a kőhordót!... mert hiszen ő is az... a kőhordó melle vérzik...

Ez az! Ez volt az a derék ember, aki először indult el parancsomra – mutatott Jánosra Danger. – Csakhogy megtaláltuk.

A parancsnok barátságosan szólt: keljen fel, jöjjön velünk! Egy pohár bor mellett majd elmondja nekünk, hogy kicsoda. Felírjuk a nevét, hogy átadhassuk az újságoknak! A maga derék cselekedetét hadd lássa és tudja mindenki!

Jánost iszonyú harag fogta el. Mit akarnak ezek tőle? Felemelte elnyűtt, sáros, könnyes arcát... A két ember tisztán, frissen állott előtte, mosolygó arccal... János ajkán egy véres: jaj! – robbant ki... Most értette meg, hogy ő Dangernek árulta el a többit...

Danger hátrébb lépett a kifröccsent vér elől... A parancsnok azonban megfogta János vállát: hogy hívják, barátom?

János fel akart állni. Iszonyú kinnal erőlködött, hogy felállhasson. Állani akart Danger előtt. Így nem tud felelni. Végre sikerült – állott.

Engem? – hörögte, mert alig tudta a feltörő vért nyaldosni: – engem?

Magát!

Senkinek!... – aztán még egyszer mondta igen fáradtan és igen szelíden: – senkinek!

Neve csak van? – mosolygott a furcsa feleleten a parancsnok.

Csak volt. Az már elmúlt. Az már nem én vagyok! Én már más vagyok. – Valami keserű fölényesség bújkált a hangjában. Most már egészen egyenesen állott.

Jó, jó! – csak mondja meg a nevét. Meg akarjuk dicsérni az újságban.

A sok ledől ember Jánost nézte, aki összeszorította a száját, amelyből vér szivárgott ki szó helyett. Reménykedve nézték János véres száját... Észrevették, hogy valami mégis történik: János vérzik!...

A parancsnok értelmetlenül nézett rá. És mikor János szeméből nagy biztató sírás engedett fel a köhordók simogató, őt néző reményére – megsajnálta a síró embert. Hirtelen elővette a tárcáját és egy bankjegyet nyújtott feléje.

János felordított, mint akit rettenetes ütés ért és röhögött gyilkos, mindenbe beleszűrő kétségbeesett röhögéssel...

Nem kell! – röhögte. – Nekem nem kell!

Disznók ezek egytől-egyig! Mind disznók! – káromkodott Darger. – Korbács kell nekik, nem jutalom!

A parancsnok is hidegen, élesen, gyanúval nézett a kis, véres emberre, aztán magához intett egy csendőrt és gyors, siető, lecsapó szóval parancsolta meg, hogy az őrköt meg kell kettőztetni, és alig tudta megállani, hogy bele ne vágjon János vigyorgó fölényes arcába.

András, aki nem messze volt tőlük, vad robajos kedvvel egy hatalmas darab követ emelt föl... föl a feje fölé és aztán levágta úgy, hogy a töltés megremegett...

János, aki a kimerültségtől ledől a földre, mikor a töltés hirtelen megremegett, hirtelen kitérte a karjait és belölelt a földre... megértette, hogy ez a rengés András ölése... a könnyes, magára maradt, eldobott ember végtelen áradása: testvérré emelkedése!

És vérző ajakkal sírta magába ezt az áradást: emberek!... jaj, emberek!!

Átnézek a kerítéseken apró kertekbe az árva utcáról – a falu üres: mindenki a mezőn van, és hangtalan meghatódással odaadom magam a kis házacskáknak és kerteknek... Az utca lángol áldott fehér fényben – az árnyék olyan éles, mint ezüst tükörben a bánat szemem alatt.

Így járom a falut, s nehéz, nagy örömnek készítem az utat... A falu kertjeivel és házaival a szívembe kéri magát: megfogtuk egymás kezét és megyünk a nagy, szent kapu felé, ahol kilépünk a napba, ahol egyé leszünk – ahol felnézünk az Isten arcába: az életbe...

És örülünk... csak örülünk...

*

Íme a ház... Mintha minden éj frissre fürdetné termő harmatokban – fehér homloka szűzin néz az utcára, minden oly egyszerű, világos – nincs semmi titok, nyugalom – a természet rendíthetetlen rendje mutatkozik meg mindenben – a cél itt: élet!

Mikor a ház épül – a leendő lakosok éjjel-nappal mellette örködnek, és minden új darab az ő segítségükkel kerül a helyére... Ez a ház az övék – a lelkükkel építik –, azért olyan templomszerű a hangulata, ezért tisztelik egymás házáat, és a vendégszoba csak akkor nyílik meg – ha a ház lelke is felnyílik: szeretetre, bánatra.

A kis Jancsika és Juliska a padkán teszik meg az első lépést... a jó meleg banyakemencénél, a padka sima lapján – ahol téli esték meséinek bársonyos hangulata simogat...

A pásztorfiú király lesz... mert jó, erős és becsületes...

(Igen: higgyétek! – higgyétek!)

Következő lépés a pítvar... Nyári napsütésben egy szál fehér

ingben, a bundás nagyt vakkant a megjelent a legkisebb gazda – a kedvenc –, akire bizony sokszor egyedül majd ő vigyáz... és vigyáz leírhatatlan hűséggel. A testével védi szél és eső csapkodásától, bundás a család barátja – elmardhatatlan tagja. És ő tudja, hogy bíznak benne.

Azután a kis ember kikerül a kapu küszöbére, az utcára – hogy tájékozódjon. A gazda szelíd nyári estéken elgondolkozó szemmel nézi a kisdéd mozgását és a rövid, egyenes pipaszár meg-megroppan a fogai alatt.

Az anya is nézi, de másképp – más szemmel, és ha a kis ember egy-egy gyorsabb mozdulatnál meginog: felsikolt. Fut megsimogatni: szeretgetni – mint mondja.

Az embere úgy tesz, mintha haragudna ezért, de az ő barna szeme is nagyon fátyolos, amikor mondja: nono, nem árt egy kis ütődés – egy kis megpróbáltatás...

Jancsikából Jancsi lesz, mire végigjárja az iskolát, hogy már megfogta az eke szarvát, az onnan látszik, hogy kalapját alig észrevehetőleg a jobb szeme felé húzza. Juliskának is szalag van leeresztett, befonott hajába kötve. És ezek a dolgok észrevehető változást okoznak a családban.

A gazda elmerengőn szívja a kis pipát, s az anya sűrűn emlegeti, hogy hogyan viselték a szalagot az ő korában, jaj, de megváltozott a világ! – (mert a mező sohasem változik) sóhajtja.

– Csak minden megváltozik – mondja a gazda is –, hej, hej, és a szeme huncutul villan: bizony kisebb volt a szalag és... és hej, talán... talán kicsit szebb is volt...

Egy napon két felszalagozott, szép fiatal legény jő a házba – a család jó ismerősei egyébként, de most nem úgy fordulnak be egy-két szóra –, arcuk ünnepélyes, komoly...

A Jancsiból itt már a János van... A Juliska meg már úgy néz a legényre, mint Julis.

– Szólnánk tisztességgel – mondja az a legény, akinél egy szép, virágos-szalagos bot van –, ha meghallgatnák kendtek a szónkat.

Hej, az a szó nagy szó: a Julist kérik...

Kéri a János, az a derék legény, akiről az anyja csak könnyes szemmel beszél.

– Forduljunk csak be az első szobába – szól a gazda.

Összenéz a két legény... Hej, hogy elpirulnak, nem utasították el őket: tisztességben járnak.

Ajtót nyit az anya – előre megy –, lépjenek be, fiaim...

– Üljenek le – kínálja őket hellyel a gazda.

De csak nem ülnek le addig, míg el nem mondják azokat a szöveget, amelyek az ő egyszerű nyelvükön mégis nagyon csillogók... mert a lélek tükre veri hozzá azokat a csodálatos sugarakat, hogy az anya úgy, olyan bensőleg sír.

A gazda is a csizmája sarát nézi.

No meg a legények is elhallgatnak: mit is kellene itt tovább beszélni!

Megfordul a csikóbőrös kulacs – a gazda kezdi:

– Nesze édes – mondja, amint az anyának nyújtja... hangjában benne van: hiába sírsz, elviszik a lányod – ez az élet sorja.

El, elviszik a Julist, el... más rendelkezik majd felőle... Csak jól legyen sora: suttogja s ajkához emeli a kulacsot, de nem iszik, keserű lenne a legdrágább nedű is... viszik a Julist.

Kint a ház előtt nagyot rikkant a két legény, dalolva mennek az utcán...

– Istenem! hogy fut az idő! Mintha csak tegnap születél volna, fiam. Ma meg már ember vagy.

János pedig új házat épít, mert hát sokan vannak úgyis otthon. És új mese kezdődik a pásztorfiúról az új kis Jancsikának. Ősz van... Anyóka az utolsó napsütésben babot szemelget. János bácsi lassan kiveszi szájából a kialudó pipát és anyókat nézi... nézi...

– Julis... – döbben fel a szó Jánosból.

Anyóka felnéz, kialudó szemében megvillan egy sugár, amint Jánost nézi... Valami úgy, de úgy fáj – de nem tudja kimondani. S aztán lassan, ércetlenül szól: nézze kend, milyen szépen termett ebben a kis kertben!...

– Hagyd a babot, Julis... de mi lett belőlünk?...

Anyóka most ráeszmél: ez fáj úgy, ezt nem tudta előbb kimondani. Megdöbben: lehajtja a fejét.

– Ez a világ sorja Julis – mondja János és nehézkesen leül Julis mellé babot szemelni.

Nem szólnak... minnek is? Ez a babszemelgetés – ez beszél helyettük ..

És hull, hull a babszem – mint könnyek befelé a szívre... Megtelt a kosár: beteltek az évek!

János és Juliska a végtelen csendben leperegnek az élet arcáról – mint gyöngyszemek az Isten olvasóján...

Íme a ház...

A KENYÉR MOSOLYAI...

Milyen alázatos fejek! Egymásra nézünk meleg szeretettel – és a fejünk meghajlik... eljött a kenyér!...

A községháza előtt ünneplő ruhás emberek...

Arattok?

Aratunk.

Barna-háton lesz vagy tizenkét mázsa holdanként.

Pucér is kitett magáért... lesz tíz, biztosan lesz tíz.

Osztán még azt mondják, hogy az rossz föld... – mosolyog Hajnal.

Az-e? – incselkedik Kopasz.

Nono, tavaly másként beszéltél.

Az akkor volt...

Most is csak Pucér az! – szól a barna-háti.

Hát az igaz, hogy a barna-háti föld az valami különös – mondja merengőn Kopasz –, én nem tudom, de valami igen húzza a szívemet arrafelé...

Mint a barna menyecskék, mi?

Ami azt illeti, az sem rossz – sunyít a bajusza alá Kopasz –, de az a föld mindig jó, míg a menyecske!... na, arról lehetne beszélni...

Az emberek jót nevetnek, mert ez a mondás a barna-hátinak szól, aki most igencsak veszkődik a kis makrapipával...

Mit szólsz hozzá, sógor?

A sógornak a pipája csak nem akar meggyulladni, pedig az arca majdnem elég...

Ez lecsendesíti a nevető arcokat... mégis: senki se biztos a dolgában... furcsa szerzet a menyecske, akár barna, akár szőke.

Kádár is megszólal, aki eddig hallgatott: jó a föld mindenképpen, csak legyen belőle!

Ezt elfogadják mind: igaz... s az arcok kissé komolyra válnak
... s a barna szemek megsimogatják Kádárt – akinek nincs.

Igen, ez – amit a Kádár mondott... ebben van valami... valami
nagy... elgondolkoznak...

Hun vállaltál részt?

Az Aradinál...

Mennyire?

Minden tizedik... tíz holdon...

Míntha egy holdad lenne!...

Kádár nem néz fel... hallgatnak...

Ha nekem egy holdam volna!... – sóhajt mélyen Kádár...

Akár a Pucérban, mi?... – kuncorog Kopasz.

Talán jövőre... – enged fel a Kádár borongó arca – ,mennyiért
vette kend holdját?

Kérdezd meg a sógort, már ég a pipája.

A sógor egy lesújtó tekintetet vág Kopaszhoz: olcsón jutott
hozzá!

Ahogy vesszük... kendnek olcsó, nekem drága...

Az emberek felfigyelnek... már megint kezdi...

Nem javulsz te meg, kopasz!

Minek?... – pödört a bajuszán –, hogy jó legyek?!... rossz
a jónak!

Ördög érti kendet!

Meg a sógor!... Ha ő is rossz volna, jó lenne neki!

Nevetnek... már értik: merthogy a sógor jó... nagy papucs-
hős – lágyszívű.

Legény kell a gátra!... akarom mondani az asszonynak... mert
selyemszoknya lesz a Barnahátból is... mint a Pucérból...

Jól áll neki – szól a sógor.

Azért is hagytam neked... nekem jó a pucér is...

Haha!... megadta neki!...

De azért jó volt, hogy jött a jegyző, akinek Kopasz sietett nagy
jó napot köszönni!

Egészségükre, emberek! – szólt a jegyző. – No, az idén csak
könnyű lesz adót fizetni...

Az emberek Kopaszra néztek.

Kopasz nagyot sóhajtott...

No, már csak nem akarja mondani, hogy nem!

Kopasz a jegyzőre nézett szomorú arccal: kinek a pap, kinek a papné!... nekem a pap!

Nem temetik kendet!

Isten mentsen – ijedt meg Kopasz –, arra rácrünk, különösen így – ilyen szép aratás idején. Különb is az embernek nincs mása, mint ez a kis élete – legalább ezt hagynák meg neki!

Hát akkor mi baja van a pappal?

Nagyon barátságos...

Az emberek tüsszögnek a visszafojtott kacagástól...

Teccik tudni... ezelőtt két évvel a Tisza vitte el – ami az övé lett volna... tavaly a szárazság égette el... az idén meg elviszi jegyző úr! Kár azért a szép barátságért.

De azért földet venni tudott, árvíz után, szárazság után...

Hát egy kis kereszt csak kell a jegyző úrnak is!

De azért hála legyen Istennek, szép aratásunk van!

A templomban megkondul a harang... dél van.

A kalapok lekerülnek a barna arcokról...

Kádár, ha levágtad a búzát, gyere el hozzám, van egy kis rozsom – szólt Kopasz komollyá vált arccal.

Kádár szeme felnevet: el, elgyüvök.

Jó lesz egy kis kenyérre... elkel a sok kis családod között.

Kádár arcán a sok redő megenyhül... – Az – mondja –, az... – és az ő arcát is elönti a mosoly – most először...

AKÁC, ÉDES AKÁC...

Tölgy, bükk, cser és a többi fák szeretnek nagy, homályos, bús erdőkben élni. Ezek a fák egyedül olyan árvák. Tömzsi, kerek törzsük olyan gyámoltalan a mezőben, mint valami eltévedt óriás a gyermekek között. Nem tudják, mihez kezdjenek az erejükkel. És elvágódnak vissza, a messzi erdőbe, ahol virágtalan águk egymásba karol és álmodnak meddően, szomorún a titokról – a virágtalanságukról.

Mennyivel más az akác! – csupa nyílt derű, lelkendező ifjúság, magabíró, egyedül – egymagában induló bátorság.

Velünk él a faluban és a mezőn: barátunk, édes, meghitt bizalmasunk!

Ő a fák között az, ami a madarak közt a pacsirta: a dal.

Fel se tűnik, ha látjuk, bárhol. Mosolygunk rá: ismerősünk. Jelenléte bátorít: az otthon meleg jóságát inti felénk.

Édes, fehér, bársonyos virága a gyermekségünk tündérmeséje: édes, feledhetetlen íze.

Karcsú, izmos teste: ifjúságunk ereje.

Néha kétszer is virágzik, nem akar tudomást venni az őszről, mint meleg, szeretni akaró, a mulandósággal szembeszálló piros emberszív!

A fája kemény, hajlékony, de nem törik, mint az acéllelkű férfi. Tüskéje van, amivel nem támad, csak a megrablói ellen védi magát, önérzetes.

Az illata, mint az anyánk szava: hív magához!... bármerre járunk...

És emlék ő az életből, visszajáró szent meghatódás: akác, édes akác!...

*

Akkor virágzik, amikor legszebb a tavasz: májusban.

A Tisza meg-megborzong... a szellő akácillatot hint rája...

A fűzek új, friss hajtásai búsan csüngenek ilyenkor az ezüsthabok fölé... érződik: ezek a fűzek elátkozott királykisasszonyok, akik csak nézik, nézik az élet vizének változásait, de: nem élik! mert az ajkuk nem nyílik dalra: virágra soha! Barkáikat a bánat ünnepére viszik, ahol ők csak: ígéret.

Ha a bojtárgyerek sípot csinál belőlük, a hangjuk sikoly, fájó panasz, mert sohasem hagyhatják el a Tisza partját... a mozdulatlan, halott bánat jelképei ők a nép szívében.

A libapásztorok is nem a fűzek alá telepszének mesélni, hanem az öregedő akác alá a töltés oldalában. És a mese itt azért olyan édes, mert közbe-közbe csipegetik-eszegetik az édes mesebeli kalácsot: az akácvirágot.

Tudjátok-e – kezdi az egyik lányka a mesét –, a király fia erre jár... itt jön át a kompon Bácskába, hogy kiválassza magának a legszebb lányt.

Ilyenkor a derűs barna és kék szemek merengően néznek el a Tisza fölött a Bánátba, ahol éppen készülődik a komp, hogy átjöjjön.

Déli révészlegények izmos karja elköti a karvastagságú kötelet, ellökik a partról, a komp beér a Tisza folyásába. Innen már jár magától egész a bácskai partig.

Honnan jön, szép lány? – kacsint az egyik utasra a révész.

A megszólított szégyenlősen lehajtja fejét... – Miért kérdezi?

Ne hallgass a révészre, lányom – inti a lányt egy idősebb asszony.

Aztán miért, néném? – ingerkedik a révész.

Mert a révész mind szép szavú, de állhatatlan.

Megreng a komp, most van a Tisza közepén... fölfigyel a révész... meg volt valami keserű is az asszony szavában, hát szép csendesen kérdi: Olyan rossznak tart bennünket?

Sokszor jár a komp ide-oda – szól az asszony és egy messzi fájás zeng a szavaiban –, oszt sok a szép lány Bácskában is, Bánátban is...

Kend hova való? – kérdi a révész.

Hej, fiam, annak idején megnéztek engem is, még a révész is – teszi utána a csengőbb szóval: mint mikor sugár csillan a szívében.

Különben látod, hová megyek!

A komp most beleütődik a bácskai talajba. Kikötik.

Elmennek a népek... a lány nehezen tudja kosarát rendbe tenni... lassan indul kifelé.

A révészlegény rettenetes csomókat köt a kötélre, mintha örökre erre az oldalra akarná kötni.

A lány ott megy el mellette... mélyen a szemébe néz a révész... a lány úgy mosolyog, hogy még a könnyek is kicsillannak...

Jön-e még erre? – kérdi a legény, miközben kalapja mellől a lány kosarába ejti a fehér akácvirágot.

Talán... – suttogja a lány.

Láttad? – kérdi a mesélő kis libapásztor.

Társnői némán intenek a fejükkal... és szemükben az élet ölelkezik a mesével...

A Tisza is villószik... forró fürgetegként ömlik mindenfelől az illat: akác, édes akác...

*

A kis fehér házak ablakát nem csukják be éjszakára... hadd jöjjön be ez a szent illat: a tavasz.

Nyugtalanul alszik a lány, vad forróságok lobognak a vérében... beleölel az éjszakába... valahol furulya szól.

A Tisza felett bomlottan ragyognak a csillagok.

A lány nem bírja tovább; felkel, az ablakhoz megy. Megreszket... csókok tüzet érzi a testén... sóhajt: akác, édes akác... és mint-ha csókolna, megismétli százszor.

Így fonódik össze az első csók íze az akác illatával.

Fölriad az anya, nem érzi maga mellett a lányát, sóhajok reszketnek el hozzá, odafigyel, és valami régi, szent melegség fut a szívére, és önkéntelenül ő is mondja a szókat, amik neki az ifjúság ízét hozták el most ide az éjszakába, mikor ő is érezte a tüzet ajkain: akác, édes akác...

Aztán mély, omlós sírással elsírja magát, a fejét belefúrja a vánkosba, hogy ne hallják, hiszen annak vége... ő: akác, édes akác!...

*

A régi, elöregedett akácot egy napon kiszedik a földből.

Ez az akác az ablak előtt áll: egy élet szobra... A név nincs belevésve: aki ültette: élt, dolgozott és elment.

Így tesz az akác is: él, virágzik és mint nagyon öreg emberek, a koronája érzi meg legelőször az időt, kopaszodni kezd.

Menni készül – mondja a gazda.

Lelke van – felel az asszony –, haldoklik.

Édesapám – csendül fel a gyerek hangja –, csináljon belőle padot.
Kis padot: ide az ablak alá.

Azt, azt, kisfiam, kár lenne a fájáért: szolgálni tud az még...

Csodálatos: tavasszal ássák ki, mikor a hó elment és a napsugár int az életnek.

Mosolyog az öreg... néz fel az égre a gazda, és az ásó megáll a kezében... kis fájást érez: asszony, talán még hagyhattuk volna.

Az asszony a kiskapuban áll, két kezével átöleli előtte álló kisgyermekét, így melengeti magát boldogan, elkorhadt volna, nem maradt volna belőle semmi sem.

Igaz, igaz – folytatja a munkát az ember és ahol lehet: kiássza a gyökereket, hogy ne kelljen vágni.

Védte a házunkat vihar ellen – szólt az asszony.

És milyen édes volt a virága – emlékszik a gyerek édes izekkel a szájában, majdnem sírón.

Nagyot szippant a gazda, tömködi a paraszat, nem akar égni... mert most nem szívja lélekkel a pipát... érzéseiben valaki jár nehéz súlyosan, mint a föld... egy öreg paraszt barázdált arcát látja, aki egy régi tavaszon ültette ezt a fát és ő, de sokszor szakított neki róla édes, mézes fűrtöt... aki itt pipázott a fa alatt s komoly hallgatások csendjében el-elvillantott egy-egy szót, amiben úgy magához tudta ölelni őt: a gyereket és egy szomorú szemű asszonyt, az anyát...

Nekem meg az apám volt: aki ültette – réved ki a szó a gazdából.

Megáll a szomszéd is egy szóra, no meg hogy segítse a törzset kiemelni a földből, mert ez szomszédi kötelesség.

Hát csak kiszolgált – szól a szomszéd.

Ki, hogy áldja meg az Isten – felel a gazda.

Pad lesz belőle, kispad – örvend a gyerek.

Nehezen indul – mondja a szomszéd.

A fa meg mintha bánkódna, meghajolt derékkel, lehajtott fővel néz körül... egy két száraz levél, ami megbújt rajta valahol, hull le... mint a távozó búcsúpillantásában a könnyek!

A gazda félreáll, a szomszéd az utolsó gyökeret vágja el. Aztán nekifekszik, átöleli a két kezével és a fa nehézkesen, mint ahogy öreg emberek fekszenek el pihenni: a ház elé hull.

No – fújt egyet a szomszéd.

Kidőlt, kiszakadt: elment... gondolja a gazda is és a verítéket fáradt, szomorú mozdulattal törli le a homlokáról, és nem szól, csak belülről érzi a szokat, amik szívére esnek, mint nehéz, forró könnyek: akác, édes akác!...

BÚZA!...

Vasárnap van. Tavaszi vasárnap. Az utcák ünnepélyesek, komolyak, amilyenek csak falusi utcák lehetnek.

Súlyos és mély csend van az utcákon. Súlyos és mély, mint a népek hallgatása, akik mennek hazafelé a templomból. De a sor színes, mint a rét. Száz arcon – száz szín: száz ember!

Mindegyik hord magán valamit, emberségének: életének sajátos ízét. Ott van például az öreg Váci, a falu szentje. Az félcipőt hord. Ezt már a nagy erejű Hajnal nem tenné. De viszont kinek áll olyan kackiásan, olyan betyármiskásan a báránybőr süveg a fején, mint neki?

És így mind a többi.

Vagy az asszonyok... Nagy Mihály menyecskéje fiatal és mégis feketében jár. Mert az arca fehér. És a fekete jól áll neki. Mindig az eget nézi. Az ő baja – mondják az emberek. Ellenben Kiss Pál asszonya pirosposzsgás, virgonc. Még nagyobb baj – mondják erre. Mert az ég, az enged vigasztalást a Mihálynak – a földön... De hol találjon a szegény Pali, aki kicsi vigasztalás – a feleségének! Szegény!...

Így.

És házak, templom és emberek fölött nevet, lángol a nap, az áldott melegség, mert tavasz van. És mindenkinek élő a vére, csillogó a szeme.

A sokaság eltűnik a házakban; itt-ott a sarkokon apró embercsoportok keletkeznek: a szomszédok állanak így, akik ebéd előtt még szót cserélnek...

Jó idő...

Jó...

Bezzeg tavaly...

Az...

Az idén talán?...

Így adogatják a szót. Ritkán, mert nagy erők mozgatják őket. Minden szónak nagy története van. Amíg kimondásig jut – életük egy-egy nagy küzdésben született szakasza!

Most a remény cirógatja őket, az állhatatlan... a szcük fénylik... Most keresztüllátni ezeken a szemeken, mint az egyenes, széles, nyílt utcákon: a mezőig, ahol a sorsukat a nap süti most...

A szájuk szögletében mosoly ül... Talán?... És hallgatnak mélyen, egyedül: boldogan.

Előttük a falu: a házak – a házuk. Az ablakokban muskátli, szép, égőn piros muskátli, mint a forró embervér... a porban verebek cikáznak, frissek... a kéményen gólya kelepel, tavaszt hirdet.

Virgonc füst karikázik ki a kéményekből... az omlós kalács ize érződik az ínyeken... sistereg a sült is a tepsikben.

S az asztalon, a fölterített asztalon, egyedül, komolyan, mint a napi gond, mint maga a küzdés értelme – az élet: külön helyen áll, él a kenyér. Uralja a szobát... egyedül megtölti értelemmel!

Ezt ők ott a sarokról látják... és a lelkükből kinyílik egy szó, mint a csíra a magból... a szó, ami a kenyeret jelenti: búza!

És várnak, üzenetet várnak a mezőről...

Igen: a kenyérre másképp néznek, mint a kalácsra. A kenyér: az élet ünnepe, a napi eledel. A kalács: játék a búzából – gyereknek való.

A kenyér: az emberé, az alkotásé.

Itt-ott egy-egy gémeskút hajlik meg vízért, amit majd nehéz kőkorszóban odaállítanak a kenyér mellé. A víz: az ital. Tisztaság ere.

Az istállóban vihog a csikó, bög a tehén... a szolga ilyenkor körülnéz.

A menyecske arca ott a tűzhelynél csuda tüzes, piros. Úgy hajlik a dereka, mint egy izmos, fiatal fa. Játszik a láng az arcán... nehéz volna megmondani, hogy az-e, amelyik a tűzhelyről lángol, vagy az-e, amelyik belülről jön?

A bundás bepislant a konyhába... kirepül neki valami maradék.

Az aprójószág ide-oda villan... kotkodácsolás, csipegés...

Meleg van, mi? – lobban a menyecske szava a cirnos felé.

A kis cica hozzádörzsölődik a menyecskéhez... – Te csúnya hízelgő, te... – és a piros, omlós kalácsból lecsíp a cirmosnak.

Édesanyám! – dobban be a kis fickó, zömök, vállas gyerek. – Lesz-e kalács?... dicsértessék!

Mégpedig mákos! Hol jártál?

A mezőn – mondja a gyerek felvillanó szemmel.

Ránéz az anya... a gyerek tisztán állja a tekintetet... és az anya maga sem tudja, hogyan, már nyújtja is a kalácsot, a mákosat, a gyereknek, akinek kibuggyan a szó a száján édesen, melegen, mint a kalács íze: édesanyám!... nő a búza!...

Aszongyák, hogy szépen nő... döbben fel a szó a sarkon is a pipafüstbe... s egymásra néznek az emberek... Így ér a csend az értelemig, a szóig, mert az érzés mélységét már nem bírja el: a gondolat!

Mennének is már hazafelé az emberek...

De amott, a napfényben fürdő utca végén feltűnik Nagy Mihály széles, szálfatermetű mögüle a mező néz be sugarasan a faluba.

Ezt már megvárják. Érzik: a mező üzen Mihállal.

Adjon Isten! – néz az emberekre Mihály és valami reszket a szavában.

Hozott Isten!... No? – gyülemlik köréje a várakozás.

Térdig ér a búza! – önti el Mihályt az öröm.

Térdig?... – és szemléltetik Mihályt.

Térdig?... énnekem kötőig ér – mosolyodik el Kiss Pál.

Abbizony!... Nohát... – ringatózik az örömük.

Addig!... – döbben fel a megerősödött hit Mihályból.

Mönnyünk, emberek!... mönnyünk!... – és dobbanó, nagy lendületű menésükben benne van a szívük nagy megindulása, kinyílása, szíven csapott nagy lelkenkezésük... a hír, a mező eljött nagy titka: térdig ér a búza!

A szemük világot, mint új betlehemi csillag... eljött a kenyér!... újra!...

És a nézésükben értelmet kapott a szó: haza...

Mönnyünk haza!

Nagy, tiszta fény ömlött szét velük a házakba.

EGY NAP A SOK KÖZÜL

Vihar volt. A feketére mosdatott égből a templom tornya felszúrta a keresztet a széles, lapos, sárba vert utcák gubbasztó házainak megvert arcai fölé.

Öreg paraszt arca az éjjel: Isten felé sunyító sötétség! Csodálatos tisztulás. Árnyék, melyben a reggel születik.

Amint a kereszt lerázta magáról a sötétség dühös komondorait, a házak felfehérlett mellei alól nehéz, alélt, buja, áskálódó párák bújtak el a világosodó horizont: a mezők alá. Az élet diadalmas teje – a csók – nyílásra ébredt emberszemekből táplálta a fényt: fölreggelesedett szemekből ömlött az élet. Meghalt az éj!

És a könnyű akácok meghajolt, alázatos gyermekfején szelíden és tragikusan végigsimogatott a reggel.

A falu alján a kanász megfújta a tülköt. Olyan mély melegséggel szólította meg a reggelt, mint fölébredt gyermek mosolygó, anyjára ölelő nézése: jó reggelt, jó reggelt, életadó anyám.

A csürhe lehajtott fejjel érezte az utat. Csak a malacok nyöszörögtek néha lágyan. Akikre a fák harmata, könnye hullott.

A csürhe mögött fekete lassúsággal öregasszony tépi magát a templom felé. Aki leül a hideg lépcsőkre – a bezárt ajtók előtt – és üressé lett szemekkel, hangtalanul olvasóját pergeti. Néha–néha felnéz. Magára visszahullott a nézése: sír!

Nem tud kijönni a reggelbe: pedig a templom előtt játszik a nap!

A tülöksírást elnyeli a mező, ami a harmpalástból kibújt illatoakat friss, zengő kacajként küldi a faluba sírás helyett.

A reggel kacaja nyomán a falu ereje masírozik a mező, az élet felé: munkások!

És a reggelbe feltornyosul az ismeretlen cél szívpiros, sugárzó döbbenete: munka.

*

Kis ösvény fut, kanyarog a mezőben, mint messziről hozott mosoly: az életet kereső ember arcán. Halálosan szép megrendülés ez a síkság itt – ez a föld. Ez a barna, szerelemtől bágyadt humusz, az isteni laboratórium megrendítő keveréke: az élet rejlik benne.

A mosoly az arcon olyan, mint a barázda a földön. Senki sem tudja a testvér arcán az új nyomot – az új barázdát – kimérni, amely az élet felé fut. Az utak messziről indulnak, és a barázda sem ott kezdődik, ahol nyomot hagy... Nem az arcon, ahol megmutatja a láthatatlan sebet!

Itt a síkság felett most felhők röpülnek át, lent meg zúg a szél. A szántóvető megáll a barázdában és hallgat. És a pásztor is hallgat.

Kis bárányok fehér bolyha csipkézi a pusztát. Nyakukban csengő cseng.

A pásztor nézi a bárányokat, és a bárányok visszanéznek.

És a felhők fent futnak, a szél zúg, és az ember csak hallgat. Sok-sok szavam van, amiben mind él az én tragédiám: az ember. De milyen kicsi néha e szó: végtelenség.

*

A végtelenség hideg örvényén édes gyümölcs ize izzott föl. A küszöbön álló ember hallja, hogy két kisgyerek reggeli szavát ringatja az ébredés...

Fölébredtünk kiságyunkban!

Topogás, hancúrozás. A meleg szemű asszony játszik a gyerekekkel: csip-csip csóka, kis varjúcska, hova fut a kis nyulacska?

Ide-ide-ide!... Kiáltják a kicsikék az anyjuk mellére bújtan. Az ember megrendülten áll a küszöbön...

*

Körülülük a kis fehér asztalt. A csészékben hamvas tej párolog. A csészék mellett egy-egy szelet kenyér. Minden olyan tiszta, élő.

A gyerekek kis keze simogat, a szájacskák még kérnek a tejből. Olyan jó ízű minden.

Az asszony-anya így szól: fiunknak cipőcske kell! S közben kenyeret szel és tejet csorgat.

Máskor talán így felelt volna gondterhes arccal: talán még meg lehet javítani a cipőcskéket: új kell! Az apró kis lábakra... Amik most indulnak az útra. És még úgy szeretne valamit mondani az elnyűtt cipőcskékről. Hiszen azok a kis ferde sarkú, lekoptatott színű cipőcskéek hozták őt vissza az édes napi gondok fájásaiba – a kimondhatatlanul egyetlen valóságba: az otthonába.

*

Háromnegyed nyolc... még szállingóznak, jönnek a kis emberkék az iskolába.

Kint a falu fáradt, őszbe bukott feje... Tétova ég – nem tudja, sírjon-e, kacagjon-e? A kis házak meg csak virrasztanak behúzott vállal, földre esett füsttel – szárnyatörött meleggel.

Jönnek, egyik a másik után...

Jön a tanyai gazda piros képű, nehéz mozdulatú gyermeke; rendíthetetlen életerő, két arca a zsiros hasú barázda fénylő bögése. Csizmája, bekecse az őszi vásárból való. Tckintete nyugodt, szilárd: mint a föld. Nem izgul, biztos...

A faluban lakó gazda gyermeke inkább cipőben jár, ami valami civilizáció a tanyai diákkal szemben. Valami ingadozó árulás... A tanyai egyszerűbb, ősbibb: igazabb.

A tanyai jó reggelt vagy jó napot mond. A falusi: kezét csókolomot.

Aztán jönnek ideges, kapkodó kis népek: irtó nagy csizmákban, félretaposott sarkú félcipőkben, mezítláb... Bizalmatlan, nyugtalan, furcsa villanású szemek... vitustánc görbületű kegyetlen arcángás: előre elhasznált emberkék... Zsellérgyerekek!

De mind sietve jön. Szemükben az iskola rendje: jókor jöttem-e még? S ha látják, hogy nincs baj – boldog felderüléssel röppen ki a köszöntés ajkukon.

Ez a nagy megkönnyebbülés átérzik a fehér folyosón, ahol: a rend komolysága áll a csend uniformisában őrt; a lépések siető kopogása elismerés neki; a kis emberke már szolgálja, már ismeri

– friss verítéke, el-ciszoruló lelkenézése, harmatos öröme: új erők harcba bocsátkozása...

Kipp-kopp... a könnyed kis lábak ifjú futásában cseng-bong valami a nagy szolidaritásból: a munkából! Mert az iskolában már elkezdődik valami abból a munkából, ami minden munka legértékesebbje: az erős lélek kiépítése – a szilárd, biztos öntudat kiépítése. – Ember vagy, haladj.

Csodálatos negyedóra: háromnegyed nyolctól nyolcig. Mennyi élet, mennyi sors, mennyi megújuló indulás ezen a szürke folyosón – az iskola folyosóján, amelyen keresztül nagy távlatok nyílnak. Az új ember tüze, ami itt lángol föl: évtizedekbe égeti fényét! Ó, mennyi fény is van a folyosón, ebben a megrendítő szóban: gyermek!...

Az óra nyolcat ver... A két kisgyerek szavában minden munka szíve leng: pá, apuka!

*

A folyosó szigorú egyszerűségébe négy, egyforma távolságban levő ajtó nyílik.

Első osztály...

Csendre, békességre: apró kis mosolyokra, harmatnál tisztább könnyekre: most nyíló fájásokra, megcsodált titkokra: gyermekekre, megdicsőülő kálváriára: életre – itt teszik fel a gondolatra a szárnyakat: a betűt!

Ó, örvények hídja, hidak elsodrója, nap melege, jég hidege, puszták lehetetlensége, mezők csodálatos virága: betű – itt írnak téged a lélek fehér viaszára, emberbe ember tintájával: gyémántból vagy mocsárból...

Második osztály...

Föltépett mezők őstelevényére új csodálkozások örvénycs magja hull: érte!

Harmadik osztály...

A széles mezők szárnytalanul állnak. Hallgatnak. Mint a haldokló koldus, akinek elfogyott életből kiaszott inyéről az ima, a holnap szóra indító, embert reggelbe fénylő remegések életbe izzása. Rettenetes szárazság némitotta el a mezőket. Az emberek is hallgattak. Az éjszakák is harmattalanok lettek. Olthatatlan szomjúság tüzes kínja lett a falu és a mező. A kutak vize kifogyott, az udvarokban árnyéktalanok lettek a zsugorodott levelű szederfák, a kertekben lehullott a fákról a megérni nem tudó, halott gyümölcs. Minden faalja temető lett. Még a fehér inges apró gyerekek szája íze sem kívánta a szentiványi alma keserű, inyt sebző, fakóra fáradt gyümölcsét. Pedig de várták. Aratásra.

A nagy ölelésű kaszák egy-egy boldog, kenyérmosolyú megállásában, holnapderengő édes csendjében de jó volt a remegő szív nagy, kalászos döbbeneteit feloldani jó savanyú, mára józanító, derűs ízében... Az aratás íze lehullott a fákról...

Nem lesz aratás.

Vasárnap reggel volt. Eszmélések, megállások napja. Útválasztó nap. A szomorú, kiégett mezők sárga, ájult, lázforrón reszkető mellén, a napsugarak sebeket újító fehérségében izzott a falu. Seholy egy kis felhő az ígéret vizével. Az ég egyszínű, béna, szürke. Éjjel még a csillagok is alig látszanak rajta. Elégnek azok is. A remény hímes, virágos réthez illő palástja is megkopott.

Nagy Mihály is, aki a mezőről tér haza, nem néz fel rája. Mit keressen az égen, ha meghalt a föld? Nagy, erős férfitermetén fekete zászló az ünneplő fekete ruha. A csizmája csupa por, mert az már bokáig ér. Barna szemében is mintha por lenne csak. Égig érő, keserves, szívet fojtó por. Azt a maréknyi, száraz, magtalan kalászt sem emelte fel a kalapjáig. A kezében viszi. Nem tűzte a fekete kalap mellé kacagó ünnepnek. A fekete ünneplős ruhája

azért olyan ünneptelen. Azért nem ring az arca fölött az a böcsös bizakodás... a kalász... Bizony, Nagy Mihályon nem érződik a hazatérés nagy szókat lobogtató fénye. Keserű szájjal ballag. Nem tud egy szó feljönni az anyére. Mit mondjon? Hogy vége?!

Hiszen láthatják! Hát kalászkok ezek az árva, magtalanul maradt remények? Hát szóra nyílhat az ő megvert szíve?... Az asszony a nyolcadik gyerekkel várandós. Aztán a legnagyobb is még alig való marokverésre! A hét gyereknek is csak akkor volt kenyér, ha jó termés volt. Hát most termés nélkül mi lesz nem héttel, hanem nyolccal? Honnan vegyen ennyinek kenyeret?!

Szeméi elé emeli az üres kalászkokat, de mégis a megrendülés tüzes kése hasít a szívébe, amint végiggondolja a mentség elapadt kútját...

János bácsinak már régebben felmondott. Már le is járt a felmondás. De halogatta az utolsó szót egyik vasárnaptól a másikig.

Várjon, János bácsi! Majd a jövő vasárnap. Az öreg persze várt! Hova is menne? Hiszen már csak arra jó, hogy bölcsőt ringasson meg hogy az otthon maradt gyerekeket a mesékkel összetartsa, nehogy elcsatangoljanak vagy valami rosszat tegyenek...

De ma ki kell, hogy mondja a szót!

Nagy Mihálynak szúrta a szemét a valahol elakadt könny. Sírhatnékja volt, de a szeme üresen maradt. Nem tehet mást. Ki kell, hogy mondja a szót: no, János bácsi, hát akkor...

Keserves, fojtó volt a szó. Nem fért ki az ajkán. Az öreg kutya-hűségű barna szeméit érezte magán. Annak a különös mesének a melegét, amit így szokott kezdeni:

Emlékszem, gyermekkoromban...

Aztán mindent megtett, ami öreg erőitől telt. A gyerekek is szeretik. A családhoz tartozott. Néhány gyereket ő ringatott ki a bölcsőből. Ő állította talpra a Rozikát, a Jani gyereket meg azt a kis mosolygó, kék szemű Julist. A gyerekek, azok majd nehezen válnak meg tőle...

A templomsoron emberek jöttek némán. A házak vakon néztek lezárt zsaluikkal a kiszáradt, szellőtlen akácokra. Csend volt mindennütt. Fázós hallgatás. Érthetetlen, csodálatos forróság...

Aszály...

Az emberek bénán emelték kezüket a kalapjuk széléig s a szemük ijedten fordult el a Mihály kalászeitől, akkora fordulással, amek-kora út van a születéstől a halálig!... reményt ígérő tavasztól a Mihály elégett kalászáig... Ezekben a nézésekben mintha felégett volna minden... egyetlen rettenetes fáklya lobogott az emberek szemében: ég a mező, ég a kenyér!... Sehol semmi remény! Egy irtózatos, mindent megfojtó örvény sikolya lobogott nézésükben: mi lesz?... mi lesz... mi lesz velünk?...

Mihály hirtelen megállott...

A kábitó, forró, lélektelen csendben csengő, pengő aranykaca-gás, ezüstrengés szállott föl... mint mikor a szülők lehulló sírásába belekacag a játszó kisdéd, aki semmiről sem tud...

Mihály megtántorodott...

Mi ez?... A falu visszajáró lelke?... Lélekharang?... Vagy... Nem, nem lehet!... De a szemét lehunyja, szívja, kapkodja magába az egyre tisztábban csengő hangot...

Kaszapengés!...

Valaki a csorba, életlen kaszát kalapálja... Valaki aratásra készül ... Valaki, aki nem tudja elhinni, hogy mindennek vége. Hogy nincs kalász.

Megindul, nagyokat lép... fut. A kaszapengés finom ezüst szála valami életadó mesének vezet... már ott cseng a szíve közepében ... felkiált, megszedül... a kapuja előtt áll... az ő udvarán... a kaput majdnem kifordítja sarkaiból...

János bácsi fehér, régi ünneplő gyolcsban, lengő, galambfehér haján az égő nap minden melegével aratás elé veri egy öreg kasza kalásztól csorbult, egyre fényesebb, egyre sugárzóbb élet...

MOLYPILLANGÓ

Engem mindig érdekelt ez a szürke kis lepke...

Élet... mondjuk néha, s megállunk e szónál. Megállunk, mert többet alig mondhatunk. Mint fáradt vándor a végtelen, a háborgó tenger partján, megáll az ember e szótítok partján: élet.

De valahol mégiscsak el kell indulnunk a gondolattal. Ha meg kellett állnom az időtengerben, kicsi, apró embernek, a fényre gondoltam. A fényre, mincként jöttére felébrednek a madarak, megcsillan az éjjel harmatja és ima bimbózik az ajkon. A kis moly is szereti a fényt. Ezt olyan régóta tudom már... Mikor lámpám fényében körözni kezdenek egyre gyorsuló s a végén halálba eső szédüllettel ezek a puhán hamvas szárnyú lepkék, mindig csodálom, mennyi visszhanggal telik meg az esti csend...

A fény kis köre mögött varázslatos élet kergetőzik... vágyott világok elérhetetlen muzsikája közeleg, az apró kis estébe kék tengerekről jön üzenet s a leesni készülő felhőfoszlányokon virágok lélegzete suhan, mind felém... a fény morzsánál is kisebb cseppje felé...

És néztem, hogy a kis lepke elveszíti önmagát. Álomi, örökkévaló szédüllettel kergeti a fényt. Százszor megégeti magát fény-szerelme fürgetegében... rózsamezők mámoros lihegésével újra rohan a tűzbe... a halálba... a fénybe...

A hegyeken még valahol él a hó és talán örül még az a két boldog malomkő, ahonnan egyszer kenyeret ettem, mikor először emlékeztem a fényre... a szerelemre...

Elveszti magát az ember. Ezer meg ezer fényen át bukdácsol tova és keresi a visszhangot...

Az égboltozaton felemelkedik és lebukik a nagy tűzgolyó. Minden kis fénycsepp elvisz valamit. Faóriások koronája zuhan az őszbe. Gyémántok szüzemléke porlad el. Hányszor álmodtam én is...

hányszor fordultam vissza... és hányszor léptem át küszöböt, mi nem volt enyém!...

És az arcomat mégis olyannak látom, mint ami várja a napfényből lett búcsúztatót... mintegy arckép: amit egy gyermek rajzolt egyszer... és most érthetetlen, fájdalmas, sötét... a fény árnyéka... Most, amikor búcsúzik a nyár, sokszor maradok veled egyedül, mint a kis moly a fényvel. És tudom, hogy soha el nem érem a lámpám parányi fénycsillagát.

*

A nyárba, a nyár forró szívébe sárgahideg ék hasít. Tarlok szegik már a zöld határt. A szőlőben magános ember hajladoz az éró fűrtök árnyékos oldalán. Mit őriz holdfényre csobbanó szívdobogása? Csupasz tenyerén vajon megmérheti-e a fűrtök édes súlyát, mikből mámort álmodik a magány vérvörös korallzátonyán.

Érzed?... itt vagyok... – suttogja. És körülnéz, hogy nem hallotta-e meg valaki, hogy milyen egyedül van. És ő maga meghall minden sóhajtást, amikkel az ősz barátkozik. A távoli toronyóra a homlokán kopogtatja ki a tizenkettőt. De az álom hiába hívja. Nem az fáj, hogy elmúlt a nap, hanem az, hogy társtalan minden mozdulat. A düledező csöszkunyhónál megáll. És belebámul abba a maréknyi mélységbe, ami a permetező hordó vizében csillan... és a csillagok fényében látja, hogy a maréknyi víz rengeteg halottat ringat... ezernyi kis moly kialudt életét, akik csillagfényt kergettek, és mert odáig föl nem röppenhetnek hamvas kis szárnyukkal, a maréknyi kis víz fénytükrével csalták meg magukat... A tenyerét bemeccsíti, hogy magához emelje őket, a fény szerelmes gyermekeit, akiknek hűségét kialudt tetemük dicséri. De hirtelen visszaengedi őket oda, ahol ők fényesebbek, mint a csillagok... az egy cseppnyi víz tükrözésében...

*

Élet... mondjuk néha, s megállunk e szónál. Megállunk, mert többet alig mondhatunk. Mint fáradt vándor a végtelen, a háborgó tenger partján, megáll az ember e szótítok partján: élet!

De valahol mégiscsak el kell indulnunk a gondolattal...

Engem mindig érdekelt ez a szürke kis lepke.

FEHÉR ÉJSZAKÁK

Rügyerejű szókat hallottam.

A pillanatok néha megnyílnak. A végtelen idő meghasad szavak és mozdulatok kulcsán és megtáruul előttünk az élet. Ha rügy fakad a téli dermedtség után, tavasztsejtő lelkünkben már meglángol a búzakalászos, éltető, termő nyár. Ha lehull az első kis levél a gyümölcsosztogató fáról, máris felsír bennünk a csodálatos visszhangú húr, és ősztt suttoz az ajkunk. Nagy szépségű visszhangok élnek bennünk, titkosak és mégis világítók. Megoldó, útmutató visszhangok, amelyek mélyén ott él a mag, láthatatlanul, de örök valósággal. Az élet hite és igazsága ez. A szavak és mozdulatok ereje, létezésük gyökere.

Ne higgye senki, hogy elmúlik akár a legkisebb szó is, akár tücsökciripelés, akár fülemülecsattogás. Nyoma marad mindennek. Minden eltalál a maga helyére és ott gyökeret ereszt, hogy egyszer virághozó csodaként megmutassa magát. Megmutatja magát, hogy megnyissa az idők mélyét, hogy elmondja megszépülése titkát, hogy feltárja új gazdagulások hitét.

Mert minden hiába! Az emberi gazdagodásnak soha senki útját nem állhatja. Sem diktátor, sem forradalmár. Az életnek megvan a maga útjai és arról letérni nem lehet.

Nagy tragédiák forgatagában élünk. Világok roppannak össze máról holnapra. Világrészek sorsa, nemzetek történelmének íve, szenvedő és boldog emberek útja fordul el – sokszor hihetetlen semmiségeken: látszólag... Valójában azonban semmi sem jelentéktelen. Minden óriási, sorsszerű mélységeket jelent. És nem lehet nagyobb célja, emberileg közelebbi útja semmiféle szónak, egyetlen kis mozdulatnak sem, mint tudni, sőt hinni, hogy az élethez éppen úgy hozzátartozik a lehulló levél csöppnyi kis drámája, mint az uralkodó háborúk véres panorámáját felidézö tollvonása. Min-

den szót, minden mozdulatot nyomon kísér a végzet, az élet igazságtévése, amely elől mi sem térhet ki.

Új világ jöttének igéje él az ajkakon. Igen, az élet megújul újra és örökké. Hiszen éppen ez a csodálatos, az elmondhatatlanul új, hogy nem volt és nem lehet annyi szenvedés, hogy új hitek ne ébredjenek az életben. Mi sem bizonyítja ennél mélyebben az ígét, hogy az élet: szent!

Szent a maga kicsiségében és szent minden nagyságában egyaránt.

Mindig és újra új világ jön a régi helyébe. Hogy soha meg ne változzon az örök igazság: szent dolog az élet!

Minden ezen fordul meg, ezen az örök megváltoztathatatlanon. Ez az építés, a cselekvés, amely győzedelmeskedik minden romboláson, minden hihetlenségen és minden elbizakodottságon.

Egy éjjel leégett egy kis ház. A szegénység fokozhatatlanul mérhetetlen, mert egyetlen létező kincse. Leégett egy kis putri. Elpusztult a tető, ami betakarta kisgyermek ruhátlan testét, ami alá hazament a fáradt, magát garasokért szétosztó apa, s ami alatt egy asszony hét életért vajúdott. Elégett négyzetméternyi sár- és szalmatörek-keverék, korom és hamu festette feketére a fehérre meszelt, alig embermagasságú falakat. Elpusztult egy otthon, amit nem lehet mással pótolni. Nincs mivel.

Pár nap múlva azonban láttam néhány, csak ingecskében az út szélén leselkedő gyereket. A leégett putri gyermekei voltak. A mezőkről jövő szekerek gazdag terhének morzsáit szedegették fel a földről. És boldogok voltak, ha valami kis hulladékra találtak. Tegnap a leégett putri felé vitt az utam. A rom és hamu még ott volt a csupaszon maradt kormos falak tetőtlen tövében, de mégis, a régi, az ép putrihoz mérten most valami gazdagodás még szét-szórt, de már összefüggésbe hajtó csirái erősödtek. Rőzsekötegek, kukoricaszár-kévék, kis téglá- és vályograkások, deszkadarabocskák nőttek körül a leégett hajlékot.

Láttam, itt valami készül. Reggeli szépség áradt az értéktelen, apró limlomok világán. Ez a sok semmi egy új hajlékot jelent. Hiszen már meg van hozzá minden, minden. Az a sok semmi itt a minden, s ez a minden abban a szándékban, ami összehordta,

valóban megrázóan sok valamit ad: egy új otthont. Ünnepi pihenő volt ezen a napon. Csak a kis leégett putri körül folyt nagy készülődés. Ezek ünnepen építenek maguknak hajlékot.

Mennyivel veszi magasabbra? – kérdezte a hétszer vajúdott aszszony ásáshoz készülődő férjét.

Két ásónyomnyira.

Tehát magasabbra építik. Két ásónyomnyira. Lefelé mennek, hogy magasabbra érjenek. Mélyebben a szívbe, hogy magasabbra építsen az ész.

Fekhelyük a kis udvar sarkában volt. A csillagos ég alatt. Amit eddig eltakart előlük a putri alacsony teteje. Az leégett, és megnyílt fölöttük az ég. A csillagos végtelenség, amivel megütött szívvel egyedül maradtak sírós, fájdalmas éjszakákon. Dermedt szívükön nem volt talán egy bimbó se már, fáradt izmaikon a kétségbeesés fásultsága talán... s egyszerre egyedül maradtak az éggel, ami olyan magas, hogy a putri két ásónyomnyi mélységgel nő meg alatta.

Két ásónyomnyira... hallom a szókat újra meg újra. És pusztá, semmi kis életemre gondolok, amelyben mégis mélységek magassága és magasságok mélysége csillog. És megértem a nagy összefüggést: minden hiába! – ennek az emberi gazdagodásnak soha senki útját nem állhatja. Sem diktátor, sem forradalmár. Az életnek megvannak a maga útjai és arról letérni nem lehet!

A mélység magasság is és a magasság mélység is.

Legalább két ásónyomnyi...

ÚT...

Így: erre vezet az út... Vagy talán csak egy sejtés új tragédiája? Kis ösvény fut, kanyarog a mezőben, mint messziről hozott mosoly az eget kereső ember arcán. Halálosan szép megrendülés ez a síkság itt – ami most még csak egyarcú föld: barna, szerelemtől bágyadt humusz, az isteni laboratórium megrendítő keveréke – élet rejlik benne!

De holnap? Holnap ezer és millió csira nevet föl belőle és az ember meggyőzve keresi az okot...

Ó, utak: emberek... Úttalan utak!

De ni: a tél fagya fölmarta a föld arcát. Szenvedett. Földtestvérem, megérted-e, hogy én ki vagyok? Ó, hogyan súgjam meg a titkomat neked: Az embert! Sok-sok szavam van, amiben mind él az én titkom – az ember. De milyen kicsi néha e szó: Végtelenség... És mégis; minden szavamnál többet mond egy kis fűszál, ami most rám néz hűségesen, melegen, bizalmasan, hogy él. És ni, mennyi testvérkéje kukucskál felém. De csak nézzetek, nézzetek ti is engem! Megértitek-e, mi a könny?

És látom ifjúságtokekat, a pelyhedző mezőt. Őszre majd a férfi komoly arca lesz a föld. Az álmok ereje: termés. Ez már a bizonyosság, mikor a mosoly úgy nyugszik el, mint a hanyatló, vérben fürdő nap. Én tudom már, hogy ilyenkor a leganyásabb intésű a végtelen, az elérhetetlen!

Száll... száll: szállj mosoly. Most bukik le a nap – férfi lettem.

A mosoly olyan az arcon, mint a barázda a földön. A termés nyoma ő: élet. A szabadság, a szépség – az elmúlás barázdája...

Így: erre vezet az út... itt a tavalyi nyoma az ösvénynek parancsolólag megszakad. A szent hely megközelíthetetlenségével már nem út, nem keresés. Mező lett újra. Fűvek, virágok útja.

Az ember – valaki itt járt és kitért a fűveknek. Vajon sírt-e vagy

kacagott, mikor az új útra az első lépést megtette? Ó, senki sem tudja a testvér arcán az új nyomot – az új barázdát kimérni. Az utak messziről indulnak, és a barázda sem ott kezdődik, ahol nyomot hagy, nem az arcon, ahol megmutatja a láthatatlan sebet! Ki vagyok én, az ember? – hova fut a mosolyom és a könnyem?

*

Így: erre vezet az út, itt a tavaszi mezőben, ahol fűszálak reszketnek a kihunyó nap vérző sugarainál és rám hullanak a humusz szerelmes csókjai – csírák... sejtések. És megállok a mezőben én, az ember. Az úttalan. A végtelen. Itt, ahol minden: él!

Valamit tavasznak mondanak az emberek... Itt a síkság felett most felhők repülnek át, lent meg zúg a szél. Csak az emberek hallgatnak... A szántóvető megáll a barázdában és hallgat... és hallgat a pásztor. És a hallgatásukból csodálatos melegség illata száll – értik a felhők borongását és a szél erejét... Érzik a tavaszt és értik a földet!

Kis bárányok fehér bolyha csipkézi feléjük a pusztát. Nyakukban csengő cseng. A pásztor nézi a bárányokat, és a bárányok visszaneznek... és a barna, rozsdavörös legelő fölött a szélben átujjong valami...

Tavas... – néz föl az égre az ember.

A felhők fent futnak, a szél zúg és hallgat... hallgat az ember.

*

Egy sikoltás, éles, fent a felhők ölén vadludak szállnak. Madarak... Mint jajongó vágyak a láthatatlan égi úton, amerre mi is megyünk vasúton, hajón, repülőgépen, rádión...

De mi ez?... Itt hirtelen megszakad az ösvény... lábak nyoma innen nem vezet tovább... Itt elvesztettem az utat?...

Nem!... most érzem csak a szántóvető hallgatásának a mélyét a barázda végén... és az árva madarak sikongásában a felhők borongását és a báránykák csengettyűs nézésében a zúgó szél tavaszt: itt, most nekem kell ösvényt kezdenem... az út nem szakadt meg, több lett: kezdés!...

KÖNNYCSEPP...

Zöld tengeröböl. Árbocerdő. Sóhajtó rabok fölött lángoló ég. Behavazott, halott erdők... Könnycsepp: bilincsdarab és a megnyílt, lélekoltó végtelen. Szabad-e az, ami fájdalmasan tilos, érezheted-e a bimbót, ami letört tavaszi ágon fakadt? Szürke napok néma kútja, ha a föld sáros, borús és hideg, fénybe oldódhat-e komor arcod, ha nincs könnyed?... Két part között árnyékok húzódnak, s a híd néha oly elérhetetlen, száz mosolygó arcnál is elérhetlenebb, napfénynél és holdfénynél is távolibb. Találkozni az úttal, hiába mondod, hogy nem vágyódsz. Sötét toronyban is, éjfélkor is, törött harangok is zenélnék, mert minden szemfedő kevés, mert minden holtnak hitt forrás is élő, mint boldog, betelő virágzás a tavaszi fákon – amíg könnyed csillan...

Tenger és álom: a csodálkozás égi menekülése örzi a barkapihés utakat, és hisszük, hogy eljön értünk egy holnap, ami a miénk, ami értünk lett, ami ránk mutat. Félünk és tudjuk, hogy nem csalatkozunk; örökre szóló bizonyosságot ringat a napsugár, amíg ki-mondunk egy-egy féltve őrzött nevet. És megbocsátjuk a vétkeket, olyan sugárzó, olyan áldott az előttünk lecsukódott szem is, ha könnyes fénysugarába belépni enged... S nem kell a kegyelem, Isten ajtóit előtt nem kérdezzük, hogy kinek a lángja több. Szép ifjúságunk bánata nem marad egyedül a mienk. Eléri a földet, el a csillagokat, s lehajtott fejünk felett megnyílik árvaságunk csodája, mint ahogy jeges hó alól is kinő az ártatlan füvecske...

Fészek és jaj: megárad a gyász, mint aranyhajú rügy, mit meghagyott az ibolyás tavaszig a csontkezü fagy, ha szólni tudsz a könnyel, hinni a csenddel és lépni az öröm edes, áldott félelmével. Szerelmes, szöke, esengő bánatod, a semmivé lett élet rikoltó mere-

dékén – ime, megsúgom neked, tavaszi szellők ígérő és beváltó énekével – tündéri szép égi halhatatlanság, ha...

Ha szívedben – mint a rab a szabadulás bilincstörő ígéretével – megőriztél egyetlenegy könnycseppet...

SZÍV...

Titkok tanúja, füvekkel és virágokkal érző, hallgató mezőkön a hajnal vele énekel. Múlt és jövő. Szűk, fehér folyosókon a gondolat rózsaszínű fénye, téli holdfény dermedt, vastag haván világító ezüstcsengés... Aranyláncon függő kis órák perceiben égő, vérvörös csendek illatán álmódó döbbenet, melyben a sápadó arc megérinti a hideg kilincset, ahonnan nem lehet továbbmenni. Bársonyos fűrtök leheletét őrzi, az irgalom tőle tanul hallgatni, és a kacagás friss gyémántjain belőle lesz a szivárvány kútja, az égi karcsú színek kibomló, tavaszi útja... Csend és vihar, mély zöld árnyékok melege a hóillatú estében és ima a hervadt virág fölött síró reggelben. Ha lezárul a kapu az összeroskadó gyűlölet mögött, naptól aranyos tornyok magasából küldi fehér galambok sóhaját és egy kis gyerekekre gondolsz, aki régi utcasarkokon áll, az örök idő ragyogó arany hullámaitól ringató nyárban, amint feléd tárja két puha, tiszta kis karját... biztató titkát...

Testvéri szájalom törött cserepein rettenetes volna a virrasztás, halott játékok ígéretein egyre halkabban, egyre távolabbról sírna felénk a találkozás, ha valami benned nem susogja: élni, élni... ami harmatnedves fényt csillogtat fűvön s fán és ott is, ahova szem nem lát el, ahol hangtalanul iramlanak a sötét rögök, ahol szellő se rebben, ahol kidőlt fatörök úszik a csöndbe ájult kinfolyam hűvös és néma hátán, ott is megüti a vizek nesztelen sötétjét, onnan is élő, tiszta lombokat ringat, mint virágos ág – ami benne lakozik: a vágy... Ó, a lombok mindig kihajolnak az útra, s csipkekendőt tereget eléd a legfeketébb árok, s a kertekben a legszomorúbb ősz is így szól: szeretlek... és arcodon elsimulnak az évek és király lész, gazdag és hatalmas, és több leszel, mint a legfinomabb vers, s te leszel a kéz, ami simogat, ha ajkadra engeded szavát: ifjúság! ... Mert ő minden... a halál fekete titkát ő mosolyogja el, s aki

után még egy fénykép se marad, az is, mint egy madarakkal beszélgető dalban, mint egy alágördült könnycseppben a magyarázhatatlan fény, a közelünkben marad, ha csak egyszer is megébredt, vele... Remegő csókok százait is elfelejti az ember s csak egyre emlékezik, ami mint lángoló, szent, örök fényesség marad meg nekünk, ami letörli minden megalázottságunkat, ami törött harangok szavát is életre kelti, ami két ledőlt part között is hidat talál, mert mint az Isten, olyan régen hordozzuk magunkban... mint az ág a rügyet, az élet győzelmes, gyöngéd ünnepét... ami egyedül a mienk, mert megismeri, hogy ki adja dobbanására azt a másik mindent – a szívet...

Vaspántos fekete ajtó. Törött cserépedények fénylenek előtte. Búcsú... Meg kellene érteni a szomorúságot, az elfújt lámpát, a sötétséget. Olyan mély és olyan világos a sírás, mint a térdre hullott reménytelenség. A feledés áll őrt a bezárt ajtó előtt. A veranda üres és elhagyott. Karcsú és fekete rajta a csend. Hét torony magasából hull el fölötte az örökre elvesztett mosoly, mi az emlékezést ígérte városok és tengerek felől. Az őszi napnak lágy, halott lombja búsan pereg el, s a tél is szegény, fagyott kehely, csak az est néma, még akkor is, ha valahol egy tiszta lány szerelemről énekel. Aludni?... Az élet álma helyett holtan hallgatni, s gyermekboldogság százszorszépe nélkül mozdulatlanul a semmibe omlani? A rétek virágát eltemetni és a szem szüzi tükrét elfedni a csillagok égi fényessége elől?... Ha látnám, nem ismerném meg az arcomat, hol millió szenvedés is áldott, friss öröm bélyegét hordja ébren, de a néma éjben olyan idegen, mint a mosolyát vesztett szerelem...

Csend és nyugalom nővessen csírákat arcomon, ó, tudom, mi a fájdalom, de ujjongani tud és akar egy cseppnyi boldogság is, ha lát a szemem, és a kín is megváltó bizalom, és elhamvadt szavam is hit, ha simogat a kezem. Gyémántkoronás, gyöngyszínű a szívdobogás, mi felelni tud a hívásra. Kék, csillogó habon, smaragdok tengerén üzen minden ködbe merült év, ha meghajlik homlokom, mert valami fojtott, láthatatlanul is rettenetes küzdelem él mozdulatában: a gondolat... Mély, mint az árnyék s tiszta, mint a könnyet ejtő csillagos magasság. A hűség az Istenhez, kihez fáradhatatlanul és újra indul és mindig megismeri. Az anya is odaadja gyermekének az utolsó szikrát is szívéből, és nem tud kapni olyan égő sebet, ezerszer feltört halálos sebet, hogy újra oda ne adná óriási, örök kincsét – a szeretetet, így él a gondolat, mi félelem nélkül való,

mert soha el nem fogy... Ó, testvér, milyen csodásan szép a homlokod!

Ha a nap elfogy, válaszolni kell, mert az ember akarja a feleletet, a lényegét. S ha árnyékával beszél az este, s a szem a mélybe tágul világot érinti, nem hervadó varázslat zenél, nem a káprázat zordon avarában lépkedünk, hanem a lélek áll mellénk örök fiatalon, s halk, gondtelt szavával úgy száll ajkunkra az elnémult világon, mint mikor az árva fákat dér után virággal ékesíti egy trillás lehelet s minden ágon dalolni kezd és megsimogatja az alvó rügyeket... A sorsomat el nem vállalni nem tudom – ez a gondolat. S így érthetem meg azt is, amit soha el nem érhetek! S így látom meg alvó arcomat, amit megcsókolt az anyám még gyermekként s már férfigonddal is, de mindig egyként... S ahogy lecsukom a szemeim, soha úgy nem érzem magamban az embert, mint este, mikor egyedül maradok a csókjaimmal s a csillagokkal...

FRESKÓ...

Néha ősbozótban bolyong, mint elveszejtő árnyék a didergő, beteg ember nyomán. Hallgatagon, sötétben. Nyirkos körülötte a gazba fulladt út. Majd eszelősen, lelkét vesztetten barangol. Átlépi a halott madarakat, és mit sem tud a szelíd énekekről, amik a holdfényes eget simogatják, mint begyógyíthatatlan, mindig égő sebet. Jég hull, víz ömlik, szélvész őrjöng – hull, hull a vád: miért nem tud megcsillogni a lélek, a halhatatlan jaj, a nyáját teremtő, erdőt rengető csillagtiszta szó, mitől bölcsőjő erőt sugároz a legzsötétebb éjszaka is?... Mikor a pusztulás ólomjege tépi át az alig megszívárványosodott könnyes szemet, miért nem tud a fény, e a könnyes fény úgy ragyogni, hogy bús sóhajjal hallgasson el a fészekfának lendült énektelen, halotti akarát... Égő, forrásfényű szemekkel, rengetegbe fénylő énekkezdettel – mikor a harmatos füre megérkezik a reggel – az ős, nagy fájdalom emléke kísérti mégis a földet: teremni akar... s az ősbozótban eszelősen didereg a gazba fulladt úton a napsugártól leláncolt vihar...

Templom a föld, és fölötte a homlok boltozata emeli az eget. Az ég ezüstje havasok csúcsán csillog, s míg kicsi fecskék friss ritmusú raja száll a messzi déli tengerek felől, egy-egy drága szó súlyos aranya vési az időbe a pillanat boldog csodáját, és a szívünkben megcsendül minden csendek áhítata: az elmúlás emberi magánya, mindenki árvasága... Mikor a mozdulatlan erdők illata lesz mind a miénk, mikor az emlékek forró ajkán égőn élő, boldog titkunk az emlékek emléke – a legárvább csókunk is... Virágzó tavaszi fák fölött, ha viharborús az ég, szánjuk a még pihenésfehérséget lehelő sok-sok jószágot, mit édes, felejthetetlen mosolylyal ígér a már elítélt ág. S míg a templom mélyén az árnyak fekete lángja a szűzi, zsenge, nefelejts ígéretekkkel birkózik, arcunk rokona

lesz minden búzaszemnek... Mint a szántó ember a csillagszemű gyermeknek...

A bevégződött harc után alig van szó. Hiszen nincsen virágzóbb jó, mint a friss szántásban az éledő vetés vagy a puha fába faragott szent szándék, amit önfeledten simogat remegő kezed, vagy a megcsendesített vas, vagy akár a márvánnyá szépített kő, s ami ezeket testvérré öleli, a vers, ez a gondolatgyöngy-ötvözet – amiben a gyanú szirtjein is barkapihésen lángol a lélek... És megfénylik a vetés, ha készen a mű, ó, anyás gyöngéden felel vissza rá az örök ének – picinyke termésdből a viharállta mag: hogy nemhiába vagy... Ez a kezdet!... S mint imádkozó szerzetes, ki imát vet a romboló viharok elé s mosolyog a tépő félelmek felé, te is szólni tudsz bimbókkal és madarakkal... és kibékülsz árva magaddal...

LELKEK A PORBAN

(Regény)

A vak temetőőr leánya: Mária, szégyenlősen lépkedett a házaik előtt üldögélő, beszélgető parasztnok szeme tüzeiben...

A nap bolondul tűzött az akácok alatt bóbiskoló házakra... az árok mocsarában aléltan elfeküdtek a süldők, az út porában fulladtan gáogtak a ludak... valami kis ünnep volt ezen a napon, aratás után – ráérős idő a parasztnak.

A levegő tele volt porral, súlyos: lélekre fekvő porral... hát ez meg hova megy ilyenkor? – böktek Mária felé a parasztnok.

Hová mész, te csúf béka?...

Vőlegényt jött keresni – nevetett Bagi.

Csúf is meg nem is... figyelt Mária után Szelesné és reszketett dühében... mert Mária Tóni borbély üzlete felé tartott.

Máriát megverték a szók... temetőben lakott – a szíve tele volt csodálatos sírásokkal... miért bántják ezek őt?... hiszen visszamegy a temetőbe... nézése végigcsodálkozott ezeken az arcokon: és látta, amint a por belepi, eltemeti őket... fent, a templom bádogkeresztje fölött is por csillogott... megreszketett: hiszen ezek itt nem élnek!... a por már belepte őket... ez itt a temető!

A parasztnok nevettek: milyen fehér a bőre!... hűsöl egész nap... milyen kényesen nézdegél... egy parasztn gáncsot vetett neki: ugorjál, béka!

Mária fölemelte könnyes arcát a porból, ahová lelökték...

Ebben a pillanatban furcsa dolog történt... a falu sötét, nehéz pora megörvénylett... a nyomasztó, fullasztó csend megroppant – mintha az ég kettétört volna: a falu minden porát iszonyú erejű forgószél kapta össze – és eltemette a falut.

A parasztnok egy darabig köpködtek: ez a béka hozta a forgószelet!... minek jön ez ünnepen a faluba!... nemhiába a temetőőr leánya!... ördög szolgálója!

De hová lett?... sehol se látni!

Bagi furcsállotta az esetet: van annak magához való esze... Éva lánya ő is... aztán a Tóni már nem válogatós – elfelé áll a szekere rúdja... nem bírja az már ki a telet!

Tóni az mester! – felelt a juhásznő – Mári apja meg koldus volt, kéregető... nem kell annak egy ilyen számár!

Elragadta a boszorkány, ami a forgószélben van... és Baginé mesélni kezdett sötét, nehéz dolgokat... és a szeme bénán esett le a porba a súlytól...

Csak Szelesné nem figyelte a mesére, nyugtalanul nézett a Tóni borbély műhelyének lezárt ajtójára: az előbb még nyitva volt! Szelesnének van egy sánta leánya – éppen a beteg borbélynak való, ha olyan beteg – hamarabb ráhagyja a műhelyt. De mit akar ott az a személy? Mert ott van az, lám, nemhiába suttogják – hogy Tóni ott tölti a vasárnap délutánját a temetőben! És Szelesné elpirult a haragtól.

Ehun-e, a Veréb! – mutatott Bagi egy furcsa alakra, aki sietősen jött befelé a faluba.

Gyere ide, Veréb!

Nem érck rá!

Talán megint lányok után loholsz?

Veréb megtorpan, mint akit szíven ütöttek...

Ahá, eltaláltam! Talán bizony az után a szépséges leányzó után, mi?... a Mári után! Jó gusztusod van! Elvitte azt az ördög!

Mi történt veled? – kérdezte ijedten Veréb.

Elvitte a forgószél! – röhögött Bagi.

Ugyancsak érdeklődsz utána!

Veréb szégyellősen lehajtotta fejét... Veréb agglegény volt, jó módú. Óriási hassérve különcködővé tette: érzékeny lelkületű ember volt, aki nem bírta el a falu örökös, mindennapi gúnyolódását – és eltávozott az emberektől: elvesztette az útját az emberek között. Szép birtokát bérbe adta, ő maga beállott mezőcsősznek, és csak a legkritkább esetben jött be a faluba. A mezőn állandóan olvasott, sok pénzt költött könyvekre. És egyszer aztán kezdtek suttogni – hogy megzavarodott a sok tudománytól: crőszakoskodik az útjába kerülő asszonyokkal... Mezítláb, úrias ruhában, fején

báránybórsüveggel – emberek között meg nem talált helyének a bélyeges külsőjével – így állott most Bagiék előtt.

Haha! – nevetett Bagi – vigyázz! Az ördög nem alszik, Mária pedig a cimborája!

Nem utána jöttem – mentegezőzött Veréb elpirultan, együgyűen.

No, csak ne tagadd, hiszen a rokonaid is azt csiripelik, hogy bolondulsz utána. Mindig a temető körül ólálkodszt, mint Tóni – a vetélytársad!

Veréb még az inge alatt is piros lett és csodamód megreszketett ... a gyenge, cingár lábai alig bírták el. Mert Veréb halálosan vágyakozott Mária után... sérvés, elromlott élete: asszonyoktól utált élete véres kínjaival kívánta. Kívánta azt: aki senkié sem volt. Őrizte, nyomában járt. Magának akarta, csak magának – hiszen Mária tiszta volt! Nem olyan, mint a többi eddigiek, akiket úgy vett meg magának! Tiszta! Ó, valaki, aki a tőle elesett élet valami mély szépségét hordja magában... aki ha eljön?... ó, ha eljönne!... és újra reszketni kezdett: ezek itt azt mondják, hogy valaki akarja Máriát... akarja!...

Ki az? – hördült fel.

A parasztnok nevetek...

Szelesné mintha meglátta volna Verébet... mert mikor az a rajtakapott emberek kínos tehetetlenségével köszönés nélkül odábbállott – hirtelen elhatározással utána sietett: hová megy, rokon?

Veréb kínjainak ez a kis megbecsülés simogatás volt. Máskor ő se sokra becsülte ezt a távoli rokonságot, de most jólesett. Megvárta Szelesnét.

A borbélyhoz jöttem – hazudta.

Most rosszkor menne, vendége van... a Mária... – és sokat jelentően nézett a borbélyműhely felé.

Úgy látszott, hogy Veréb lecsúszik a lábáról.

Roszzul van, kedves rokon?

Láttad, láttad – hogy bement?

Szelesné megfogta Veréb reszkető kezét: bolond kend, rokon! Nem futni kell utána! Ugyan!

Veréb lecsütötte a szemét...

Szelesné felkacagott: hát ennyire szerelmes beléje?! Ó, és! Nagy

bolondság: maga és a Mária! Adjon neki valamit – súgta hirtelen –, és kezes lesz, mint a bárány! Vagy: ki látja, ha a mezőn?

Veréb megtántorodott: nem, nyöszörögte... nem... és mint egy megvert gyerek elkezdett futni ki a faluból... a mezőre – ahol a kínjait nem tartják számon... futó, ledobbanó, lecső lábai nehéz füstöt kavartak az égő porban...

*

Tóni, a mellbeteg borbély reggel szokás szerint kiakasztotta a sárgaréz tányért az ajtó fölé, aztán egy elhasznált törülközővel megcsapkodta a két körszéket... a falon penészgombák között két szomorú, sárga sápadt tükör – ez a berendezés... a padló föld: nehéz, köves agyag, amely letöri a napsugarakat, elveszi a fényüket... Tóni unottan elgondolkozik: így kezdődik minden nap – unalmasan és végtelenül. Később majd jönnek a vendégek: parasztok, akik friss trágyaszagot hoznak, és a falu kényes urai – a pap, a tanító, orvos, jegyző... Tóni elmosolyodott: hogy vigyáznak az uraságukra!... Tóni, kérek abból a finomabbikból... vagy: van-e, fiam, zsömdoré kenőcs, csak a franciát szeretem!... és így tovább, mindenkinek más, a viláért se használnának egyet. Hogyisne! – amit az a senki használ! Minden alkalommal kimutatják előkelőségüket. Még az a szocialista tanító is! Micsoda fenekedő uraság ez a falusi!

És Tóni ellágyult szívvel a városra gondol: a szépséges, a bűbajos városra, amely száműzte őt ide – ebbe az átkozott porba a rossz tüdejével... ó, hogy fojtotta magába a köhögést, csak hogy ne lásák – hogy beteg, mert akkor vége mindennek, elküldik és jöhet vissza a falujába, eltemetkezni a porba! Ó, város, város: tündérekert a szegény borbélylegénynek... ott – ott lehet megfedkezni magunkról, ott nem marad az ember egyedül önmagával: a mellbeteg Tónival... Vajon mit csinál Róza? – az ügyvédeknel... a park sötét fái alatt milyen jók voltak az esték... az élet!... a szerelem!... – ami mind, mind elment tőle végtelen messzeségbe, és nem, nem jön többé a Rózácska: mondja, Tóth úr, igazán szeret? ... pici piros szája volt... vajon kitől kérdezi meg most, hogy

szeret-e? És Tóni sírni szeretne, sírni Róza fölött, mert ebben a kérdésben benne háborog Tóni tragédiája – aki egyszer szeretett, de akitől elvett mindent az élet... üres kis műhelyben egyedül van és lesz... a város lámpái ragyogtak: látod, Tóni? – ez az élt: ez a ragyogás!... az embernek ez a szépséges ragyogása – amit te is élsz... ha nem is autón, de legalább villanyoson... és a műhely is csupa fény: arany... az inas szappanoz, és ő a fehér kabátban: mint egy orvos... a szépség orvosa!... úr! És azok az urak ott a városban nem kérdezősködtek az egészsége után mindennap az egészségcek brutális fölényével: hát még csak éldegélünk, Tóni?!... szegény Tóni sóhajtott: milyen egyedül maradtam, milyen nagyon magamra!

Hogy van, elvtárs?

A szocialista tanító jött... frissen, kivasaltan, húsz hold szőlejeknek himporával ékesen: jóllakottan, elegánsan – tele. Hadifogságból jött meg nemrég.

Eljöhetne, elvtárs, este előadást tartok a tőke és a munka viszonyáról.

Tóni hirtelen, kitörően válaszolt: nem nekem való az!

No hallja! – hát kinek?!

Magának, tanító úr!

Tehát igaz, hogy elpártolt tőlünk?

Az élet pártolt el éntőlem – mondta Tóni megrendülten... aztán igen szelíden még hozzátette: engem már nem érdekel semmi!

A plébános nyitott rá a beszélgetőkre... piros, kicsattanó egészségű ember, kövér – örök mosoly az arcán... megszokott mosoly pásztorkodó.

Jó reggelt, fiam! – Meglátja a szocialistát – szemét haragosan összehúzza: – Sokáig kell várnom?

Rögtön készen vagyok! Egy pillanat még!

Majd inkább kint! – és kiment.

Gazember! – mormogta a plébános, mikor újra bejött.

Tíz dinár borralalót adott – mondta Tóni, de nem nyúlt a pénzhez.

Aztán jött a gyógyszerész, aki szemközti üzletéből jól látta az előbbi jelenetet... egy perccel később a jegyző is megérkezett... nincs

kellemesebb, mint így reggel egy kis tereferét csinálni borotválkozás közben... különben is, valami készül a faluban...

Valami büzlik Dániában! – mosolygott a jegyző.

Megadtad neki, plébános úr – csillant meg a gyógyszerész monoklijja.

Felláztatja a híveimet... a templom félig üres, a gyónást elkerülik...

Mindenbe beletűtik az orrukat – mondta a jegyző is... – Maholnap az ember olyan lesz, mint egy rab... de ma – végére járok a dolognak!

Tehát ma? – kérdezte a gyógyszerész örömmel.

Elég későn! – mérgeledött a plébános. – Megvárlak benneteket, a misém kész, elmehetünk egy pohár sörre.

Tóni szédülten nézett utánuk... Mit akarnak ezek? Mit akarnak ilyen fenyegetőleg elintézni egy pohár sör mellett? Nagy-nagy fáradtságot érzett... legjobban szeretné bezárni a műhelyt és bemenni a homályos, hűs szobába, a függönyöket egészen leereszteni, és csak feküdni és nem látni már ezt az életet... miért gyűlölködnek ezek az urak? Hát nem látják, milyen szép élni? Lélegzeni a friss reggeli levegőt! – ami neki olyan igen nehéz, nehéz.

Szervusz, Tóni!... – széles vállú, elszánt nézésű paraszt lép be.

Mi szél hord erre, János?

Borotválj meg engemet is, mint azokat az urakat.

Úlj le, testvér! – János Tóni hűgának az ura, béres az uraságnál.

Mi újság nálatok?

Beteg a Julis, nem viszi sokáig... a gyerek is csenevész. Látod, Tóni, ha most úr lennék, fürdőre küldném őket... de majd talán a tanító úr ad valami jó tanácsot!

Tóni kétségbeesett fásultsággal hallgatta János beszédét... elpusztul szegény Julis is... de a tanító említésére fellobbant: ez az ember mit akar? – Mit akarsz te a tanítóval? Ne menj hozzá!

Miért? Ő velünk tart. Neki mi is emberek vagyunk.

Emberek vagytok neki! De mit akar veletek? Ezek az urak ráérnek sok mindenre, amíg ti dolgoztok! Vigyázz, János!

Úgy látom, te is ellenünk vagy! Persze, persze: mester úr!

Én? – ellenetek? Hát ki vagyok én? Egy szegény mellbeteg

ember, aki holnap már talán nincs is! János, hallgass rám! Itt valami készül, valami rettenetes! Ezek az urak itt gyűlölik egymást. Nem férnek el egymás mellett. Szövetségeseket keresnek... Átkozott por ez a falusi por, mindenkit lehúz... ledönt ez az őrjítő magány, mindenki elkárhozik ebben a porban!...

János nevetett: – Nem mindenki látja ám így a dolgot, mint te! Mi: élni akarunk!

Élni?!... nem tudjátok ti, mi az: élni! – És Tóni zokogva esett egyik körszékbe.

Dél már régen elmúlt és Tóni még mindig mozdulatlanul nézte fehér ingmellén azt a kis piros pontot... egy csepp vér... pont a tüdejéből: az élete végére!

Kint most elsötétült... valami belemarkolt az utca porába, szakította, tépte – mint az a kis pont Tóni gondolatait... veszettül forgott, kavargott a por, mintha el akarná temetni a világot... és Tóni lázas szemeiben megörvénylett az élet: látta, hogy a falu örvénybe került... új idők új szele veri... itt-ott már rések szakadtak föl... valami fáj mindenkinek – a papnak... és Jánosnak... valami jön e fájások nyomán...

A műhely ajtója hirtelen felvágódott, és valaki Tóni elé hullott – cléje, térdre...

Mária – mondta Tóni –, mit keressz itt?

Az apám beteg... maga olyan jó volt mindig hozzánk, a patikába kellene menni... ne haragudjon – voltam a községházán is... kinevettek!

Mennyi kell? – kérdezte Tóni.

Öt dinár...

Nézd, a szél lefújta, ott a sarokban van tíz dinár, vedd el!

A leány szégyellősen hajolt meg a pénzért...

Valami megfogta Tónit... hideg izzadság lepte el homlokát, és csak nézte Máriát... az asszonyt – aki kihullott az ő életéből... aki nem jön el többé...

Mária!... – suhant ki a szó Tóni ajkán... és hangjában érződött a kitárt kar hideg, reménytelen ölmos hullása... – Mária!...

Mária reszketett Tóni nézésének súlya alatt.

*

Tóni estefelé kint járt a temetőben... az utóbbi időben gyakran felkereste – valami vigaszt talált ott... a vak temetőőr családját jól ismerte – de eddig csak mindig a vak emberrel beszélgetett. Máriát többször látta – de úgy, mint ma, még nem... ma vágyott utána valami kínzó nyugtalansággal... szerelem?... ó, azzal a városban maradt tüdejével... így? mire való volna?!

Mária elpirult, szüzi arca azonban egyre kísértette. Milyen kedves volt az arca! És voltak pillanatok, mikor vad forróságok lepték el... az életvág friss, forró sugarai: remények!... a drága: hátha! Tóni forrón kívánta a találkozást Máriával... de csak a vak embert találta otthon.

A vak a temető sarkában épített kis kunyhóban lakott. Most: életéről mesélt Tóninak, aki szívesen hallgatta – hiszen így várhatta Máriára...

A vak különös, éneklő hangon mesélt: faluról falura jártak, mindig mentek... ajtók küszöbén énekeltek anyjával: jó emberek, adjatok, adjatok egy falat kenyeret az elesett asszonynak és világtalan fiának! Ő e szónál: világtalan, mindig sírt. Esténként megálltak pihenni valami istállóban. Anyja ilyenkor mesélt... vad fájásokat jajgatott a sötétbe – nagyon szenvedett. Legjobban fájt neki az ő világtalansága! Mikor elcsendesedett a szenvedése, akkor csodálatos szöveget mondott, az nagyon jó volt... – Tudod-e, fiam, mi a szenvedés – kérdezte forró könnyekkel, amit az ő arcára hullatott. – Világosság, fiam... ez a világosság! Nézd: éjjel van most... de most látok! Jobban, mint nappal... valami igen szépet látok: magamat – aki szenvedek... És úgy tetszett neki ilyenkor, hogy valami csodálatos fény hull rájuk szegény emberekre... és látni vélte anyját az éjszakában, csillagok alatt... a végtelen csendben két könnyező szemet... fények kútjait... amik őt simogatják...

Neked is lesznek fájásaid – mondta az anyja –, de ne félj tőlük! Eljön a fény: a vigasztalás!... mint te is eljöttél nekem világtalanul – fénynek.

Megsebez az élet! – de azért jó... szenvedés nélkül nincs élet!

Tóni nagyot sóhajtott és megrendülten nézett a vak felemelt arcába... az örökre bezárt szemek mögött valami fénylett... egy távoli élet – ami fölemeli a vak arcát nagyon... nagyon...

Fényesség... – suttogta Tóni... – fényesség...

Egy éjszaka, rettenetes téli éjszakában megfagyott az anyám mellettem... csonttá fagyott teste védett meg engem a szél ellen... azt mondják: mosolygott... eltemették a messze faluban. Engem idehoztak... és a vak szemek sűrű pislogásában élt az emlék... a csodálatos út... a mese... az élet!

Tóni gyorsan letörölte a könnyét... milyen szépeket mesél ez a vak ember... milyen nagy jóságokról tud!... jó itt lenni – mellette: vele...

Alkonyodott... a felkavart por egyre lejjebb csillant meg a falu felett... Tóni szívére valami csendesség szállt le... Mária arca most valami mély vigasztalás szelíd holdfényében úszott Tóni érzésein... szegény kis Mária, hogy szégyellte magát előtte... Tóni beteg, emberi szívében meglátta Móriában az embert... elpirult: szégyellte a szerelmet, amit eddig élt... Úgy jött el Tóninak, a mellbeteg embernek a szerelem!

A poros úton senkivel sem találkozott. A falura mély árnyak estek... este lett. Itt-ott bizonytalanul hunyorgató lángok gyúltak ki, mint a paraszt mély, ösztönös bizalmatlankodása. Tóni látta a falu életét: a természettől való függés a parasztot bizalmatlanná és meglevő javainak valóságos imadására készíti. – Ez van – mondja –, a holnapot ki tudja? – A nincstelen paraszt rettenetesen gyűlöli éppen ezért azt: akinek van – aki tudja a holnapját. Mindenkinél jobban érzi a kenyér tragikus bizonytalanságát!

Mikor a városban volt, szorgalmasan látogatta a munkásság gyűléseit és megértette törekvéseiket. És látta, hogy a munkások állandóan javítják helyzetüket – emberségükben állandóan emelkednek, legfőképpen a kultúra által, amelynek még akaratlanul is részesei. Falun a helyzet más, itt csak egy tud felemelni: a föld! Amelyet azonban egyre nehezebb megszerezni! Sőt még a haladás is a falusi nincstelen tiporja le: a gépek elveszik, csökkentik a munkaalkalmat...

A forgószél!... – döbben ki Tóni ajkán a meglátás mélysége... – új élet készül... és igen: minden kavarog, forr... a tanító, János és a többiek mit akarnak?... mert valamit akarnak! És a pap, a jegy-

zõ, a gyógyszerész honnan nézik ezeket az embereket?... és a gazdag parasztok?!

Nem, ezek nem értik egymást... az örvény egyre mélyül... gyorsabban kezd menni a falu felé: ma van az értekezlet... mit akarnak ezek az emberek?!

Mikor a falu első házai közé ért, valaki a sötétből eléje lépett... Vereb volt, kinek a szemei lázas tüzzel kapcsolódtak az arcára...

Hol voltál, Tóni?

A temetőben...

Vereb megragadta Tónit: – Ne menj tovább! – ne menj!

Tóni alig tudott lélegezni: – Mit akarsz?

Megfojtalak!... – és talán meg is tette volna, ha a sötétből két szurony nem meredt volna feléjük... csendőrök voltak...

Tóni elfelejtette Verebet... csak a csendőrszuronyokat látta. – Ma végére járok! – mondta a jegyző...

Eressz! – hörögte Tóni kétségbeesetten... – Ma értekezlet van. János is ott van!... sokan vannak!... mi lesz, ha kilobban a láng? – És Tóni, aki rossz tüdejével olyan mélyről érezte az életet – feljajdult: – Mi lesz velük?!

Vereb meghökkent: – Kikről beszélsz?

Hát nem látod a csendőröket?

Mária! hol van Mária? – lihegte Vereb.

Eressz! – nem tudom!... de mit akarsz te Máriától?

Hát mégis igaz?! – hörögte Vereb és újra Tóni felé markolt...

Az egyik csendőr odáblökte Verebet – azonban látva, hogy itt lány van a dologban – jót nevetve továbbmentek.

Tóni futott, futott a sötét utcán...

Vereb vadul rázta utána ökleit...

*

Mire Tóni az értekezlet helyére ért, már mindennek vége volt.

A kis parasztház – a falu végén – félig rom volt... nézte, nézte Tóni a kis házat, ahol annyi fájás hull a kenyérért, és amelynek kis oszlopai, íme, most kidőlten, kitörten hevernek a földön. A kenyér emberei: szegény parasztok csatát vesztek.

Tóni belépett a szobába... megbotlott: a szoba is rom volt! És Tóni a tanító arcát látja a rommá lett kis házban... miért tette? A rombolás mögött aztán felbukik a paraszt kenyérért vérző, szenvedő arca: így lehet?

Tóni mintha felelne neki, így szól mély megrendüléssel: nem! A holdvilág most bevilágította a kis szobát: a szegényes bútor törötten, széthányva... képek: öreg, komoly parasztok arcvonásai letiporva – egy család élete...

Kik ezek a parasztok, akik most itt utat kerestek az élethez?! Tóni kereste a feleletet: a vasmunkás kezébe vesz egy darab vasat és megformálja azzá: amivé akarja. Ő megtanulja a mesterségét – neki nincsenek problémái – itt csak anyag van! Tóni elmosolyodott: ezt a részletet nem lehet megtenni az élet törvényével! A paraszt a mag életét éli – amiben csodálatos tavaszok vannak: szép felébredések és nagy, megrendítő elcsuklások: élet és halál – az egész emberi sors! – az egész élet! És igen: ehhez az élethez kell megkeresni az utakat – mert ez mindnyájunké!

Tóni?!

Tóni megfordult: a ház gazdája állott előtte – a szónok, ahogyan a faluban nevezték. Egy volt ez a szegény ember azok közül – akik itt a csatát elvesztették. Barázdált arcában most végtelen bánat szelídsége...

Jánost hazavittük – mondta –, talán életben marad. Nem engedelmeskedett... a tanító nem jött el... most, mikor jöttem vissza-felé, láttam... nagy társaság van a vendéglőben, mindenki ott van: a gyógyszerész, orvos, pap, jegyző és ő is... Tóni! – ő is ott van, most: mikor János élete veszélyben van... és a parasztnak könyvek szántották az arcát.

A szónok hirtelen lehajolt és egy kis kocsit vett fel a földről, a gyerek játékszerét – összetörten... – Ide nézz, Tóni, látod?

Tóni csak most érezte föl, hogy mi történt itt: az ember otthonában... a szeme felgyulladt: rakjuk össze, amit lehet!

A szónok Tónira nézett: – Te olyan jó vagy, Tóni!

És hozzáláttak a munkához... a paraszt szólalt meg először: – Hogyan kerültél ide, Tóni? – hiszen nem tartasz velünk!

Veletek tartok – mondta szelíden.

A szónok Tónihoz ment: – Mondd, érdemes lesz ezt a házat felépíteni?

Miért kérded?!

Mert én nem hiszem! – lobbant a szó a paraszt ajkán.

Tóni megrendülten nézte ezt a vergődő embert... – Neked gyerekeid vannak – mondta aztán –, nekem nincs és nem is lesz... holnap ide beköltözik az élet – ami nekem sohasem jön el... én: én miért éltem?... mondd!

De ha nem tudsz nekik kenyeret adni? Akkor is érdemes?!

Olyan jó élni... – nyöszörögte Tóni.

A holdfény megvilágította Tóni reszkető, összetört kis alakját... a szónokot valami úgy szíven szorította, Tónihoz lépett: – És te, te segítesz nekem... így: ilyen betegen?!

Ti ezt nem értitek... – suttogta Tóni... – ó: ha tudnátok?!

Mire a romokat eltakarították, reggel lett. Leültek pihenni az ajtó küszöbére... a fűvön harmat csillogott, a reggel életadó üdésége reszketett mindenben.

A szónok felépített otthonát nézte és reszkető hangja mintha megölelte volna: építeni kellene... építeni – most már építeni... de hogyan?

Tóni felnézett... szemében végtelen bánattal nézte a felkelő napot: az emberek nem tudják, mi az élet...

Mi lesz Jánossal?... – sóhajtotta a szónok... – Mi élünk... de ő?

Így nem lehet, így nem lehet! – zokogott a reggelbe a paraszt hirtelen, szenvedő sírással.

Nem, nem így kell... – mondta Tóni is... – Szegény János!

A paraszt bement a házba és egy darab fekete kenyeret hozott, kettétörte: – Fogadd el, Tóni!

Tóni sokáig nézte azt a kis fekete valamit – ami mögött tegnap összeomlott itt az élet... és szemében vad, kétségbeesett, lázadó sírással – nem fogadta el a kenyeret!

*

Éles, fehér szárnyú sugarak röppentek ide-oda a kis falusi temető fölött... Úgy játszanak alig kikelt madarak az élettel: szárnyszergetlenül... hajnalodott.

A temetőőr földből összetákolt kunyhóját a fehér villanások szinte kiemelték a földből: megszépítették. Nem a leomló vakolat látszott, hanem a ház: élet tanyája. Bent a kunyhóban a vak temetőőr mosolygott rongyokból párnázott vackán – érezte a nap feljöttét. A pállott, penészes, síri sötét megtellett ragyogással, mint a vak ember üres tekintete meleggel: a mosolyban...

Felkelt, kinyitotta az ablakot s kinézett lecsukott ablakain ő: a vak. Szemben vele, fent – mélységek felett a nap lángolt, kitarva melegét: mindennek!

Égi szem... – suttogott a vak ember és mosolygott... kezeit hirtelen kinyújtotta az ablakon s lassan ringatta őket: repült a vak a harmattal hintett, vajúdó-termő mező felett a végtelen, örök magányban... a vak suttogott: nyár van, milyen meleg a nap: milyen jó ez! Milyen lehet a nap? Azt mondják: fényes. Én csak a melegét érzem. A hozzám beszélőket se látom. Csak a hangjuk – az jut el a szívembe. Némelyik hang olyan jó, mint a nap melege. A Tóni borbély hangja is ilyen... Azt mondják, nemsokára meghal... A vak ember nevetett: Mi a halál? Ami nekem élet: az elmúlhat-e?!... a Tóni meleg hangja... az anyám világosságot ígérő szenvedései?! Ó: Tóni sem halhat meg!... hiszen él: mint az anyám!

Míntha hátul a vackon a gyermekek mozgolódnának... keze lehanyatlott, a szárnyak letörtek...

Faluja, hogy ne kelljen róla gondoskodnia, anyja halála után megtette temetőőrnek és adott melléje egy asszonyt. (Ó, a faluban sok praktikus érzék van.) Így kezdődött itt az élete.

De ki volt az az asszony, akivel élt? Anyja mellett elcsendesül minden: csodálatos szelídségekbe; olyan volt – mint az utak meleg fénye. Ez az asszony meg az éjszakák döbbenetes, nyugtalanságot hozó láza volt, különös, beteg szív: sötétség! Semmi fény sem volt benne. Néha minden ok nélkül ütötte-verte őt: a vakot. Aztán elszökött: valamit keresett – amit nem talált: úttalan volt... Ha visszahozták, napokon át sírt rettenetes, egyhangú zümmögéssel, mint az őszi cső vigasztalan, hideg hullása. Máskor meg majdnem megfojtotta őt ölelésével: csókolta vad, kétségbeesett, maró, keserű csókokkal – és megszülettek a gyermekei.

Egy napon aztán kihúzták ezt az asszonyt a temető kútjából. Beleugrott. Miért? Mi lehet az, amit ő nem lát? Mi kergette az asszonyt a kútig?!

A gyerekei már nagyok... – Mária!... – mondta és mosolygott.

De mi ez?... egy illatot szívott magába, mintha régi szók ízét érezné: fiam!... neked is eljön a világosság... az élet megsebez... – de gyógyítani is tud... a vak megdöbbsent: igen – Máriában van valami a vigasztalásból, a fényből, az ígéretből... Mária jó.

A vak arcára hirtelen furcsa fintor ült ki... éhséget érzett... és ez az illat, ami a szobát megtöltötte: a teljes kukorica marón édes illata volt... amit az anyja úgy szeretett...

Mária majd hoz... – gondolta.

Lassan végigtapogatott a vackokon... a gyerekei... akiket az az asszony szült neki... az a szegény asszony!... és a vakot megrázta a sírás: szegény...

De hol van Mária? Megijedt: nincs itt. Talán itthon sem volt az éjjel... az ajtóhoz ment és kikiáltott a reggelbe: – Mária!

A napsugarak arcára estek, de a vak reszketett, mintha kihült volna a világ: Mária!... megkapaszkodott az ajtófába... sötét lett, nem látott – éj lett körülötte: Mária!... ó, mi lenne most a gyermek nélkül?!

*

Mária – a szeplős arcú csúnya lány, kinek ványadt testén elapadtak az élet kútjai: az emlékek, nagyon szenvedett. Különösen tegnap óta, hogy Tóninál volt. Tóni nézése állandóan arcán melegített... ezzel a nézéssel egyedül akart maradni: így nem nézett őrá még senki... annyi fájdalommal! És este nem ment be aludni. A temetőben bolyongott... érezni akarta azt – amit az a nézés hozott.

Szerteszét akác és orgonabokrok között keshedt kis dombok, beszakadt mellel... Egy-két virág rajtuk. Ennyi az egész a temető... Mária most vad erővel érzi a szókat Tóni nézésének fényében: élet?... halál?... mi az? És ki ő itt a kereszttek között: élő az elmentek között... miért, mire jött?

Szeme a temető nagy keresztjére révedt... durva ácsolású, csak

kicsapott két akácgerenda ez a kereszt a temető közepén... vigasztalásnak tették oda...

Mária teste megvonaglik: gúnyos röhögések parazsát érzi Tóni nézése alatt... a temetőn kívül valami csodálatos él... boldog mosolyú lányok ölelkezve járnak erős, szép legényekkel... dalolnak és dalaikban érződik a szemük forró nézése... így nézte őt is Tóni... őt: akit mindenki más a gúny sáros szavaival ver... neki: a temetőőr leányának sohase volt barátnője, a lányok iszonyodtak tőle, a legények kiröhögték: te csúf béka!... az ő testét nem kívánta soha senki átölelni!... és ez úgy fáj... rettentő kín... olyan két-ségbeesés!...

És Mária kíváncsi teste a kereszt elé omlott, fejét hozzáüti a rosszul ácsolt, érzéketlen fához, ahonnan egy ember mosolyog le rá a Tóni szomorú, mindent átölelő szemével... vérző nagy sebekkel...

Ő: Mária jajgat a kereszt alatt a csodálatos nyári reggelben – amikor a tejes kukorica édes illata a megtermékenyülés izzó titkát dicsérte...

Ekkor ért ide a vak: éjbe esett hangja: Mária?

Mária felijedt... honnan hívja őt az apja?... milyen mélységből? ... és futott... futott a kunyhó felé...

Te vagy? – Mária!

Mária megdöbbsent... máskor az apja megismerte őt a lépcsőből ... – Én! – esett le az apja elé.

A vak lehajolt hozzá, mintha jobban akarná látni, és reszkető kezeivel az arcát kereste... – Kukoricáért akartalak küldeni... de ne menj!... nem kell már...

Ez a te arcod? – Mária!...

Mária felnézett a vak arcába...

Nem látlak, Mária!... – és a vak hirtelen felemelte simogató kezét és a nap felé tárta... simogató keze alatt felszakadt Mária sebé, és a forró reggelben felizzott a vér átható, bélyeges, keserű illata ... – Mi ez, Mária? – sikoltott a vak.

Mária homlokán kicsodálkozott a vér, csillogó, lángoló nagy szemekkel – a kereszt fáján ütött seben át – és Máriát megütötte a vér ujjongó, friss forrósága...

És Mária soha nem érzett reggel friss, ömlő kacajával futott a kukoricás felé...

A vak utána fordult... mintha az utat letakarta volna a vér szertehulló sötét, bélyeges árnya...

*

Mária belefúrta magát a karcsú, termést ringató, izmosan magas, sűrű kukoricaszárak közé... csodálatos: mintha egy más világba lépett volna be... valami különöset érzett... a föld puha volt és meleg, a levegő a termés erejétől illatos...

Felszakította magán a ruhát és elapadt emlőit a nap felé mutatta – kínzó, vad vágyat érzett. A kukoricaszárakon hatalmas termés... a föld ereiből, íme: fej akadt... és jaj! – az ő teje elapad!

Ruháját összébb vonta a mellén... szűzies sztyenkezés fogta el, de azért kacagások fojtogatták... és úgy lépkedett, mint egy királynő... érintetlen feje magasra emelkedett... csodálatos könnyűség: ifjúságot érzett... az érintetlenségét...

Mély öröm, édes szédület reszketett minden ízében: valaki végtelen mélyről egyre jobban kiemelkedett eléje... és a borbélyműhely szomorú magányában lefénylett a halvány, szenvedő arc.

Tóni – kacagta –, Tóni!... – és egész testében reszketett a vágytól... – ó, Tóni...

Így ígérte el magát a csúf, szépséges Mária először és mosolygott boldogan, titkosan... akit még nem szeretett senki: ajándékozni készült...

S mikor idáig jutott el Mária – akkor volt szépségének tetején –, megtudta asszonyiságát, és szép volt, mint asszonyiságának csodálatos titka: a szerelme... amit megtart valakinek...

Mária a szíve mellől egy kis zacskót vett elő, pénz volt benne, öt dinár... öt dinár a tizből – amit Tóni adott tegnap... és csókolta, csókolta a pénzt...

Ebben a pillanatban valaki vad crével átkarolta Máriát, és egy száj az ő ajkát kereste... – Engem csókolj!... Mária, édes kicsi Mária... – libegte a férfi.

És Mária előtt fölrémett a férfi arca... az öregedő agglegény – a csősz: Veréb...

Nem, nem tel – sikoltott Mária.

Veréb elengedte Máriát... fáradt arca együgyű, sírós volt: – Szeretlek Mária – olyan nagyon szeretlek!... – és hirtelenül kétségbeesetten felzokogott...

Azt mondják, a Tóni szeretője vagy... ugye nem igaz, te tiszta vagy, Mária? Ó, ha tudnád, milyen szép vagy!

És Mária most újra érezte azt a csodálatos könnyűséget, amit elígért... és szívében nagy megbocsátásokat érzett ez iránt az ember iránt... tudta – hogy ez az ember egy intésére meghalna: a csókjáért...

Mária keze Veréb fejére tévedt: – Szegény... mondta: – szegény.

Veréb végtelen szelídséggel emelte fel könnyes arcát Máriára. Szemében elrontott életének tiszta fájásai csodálkoztak: látod, Mária, ez, ez került el engem... a te kezédnek ez a jósága... ó, mennyit szenvedtem! Miért vették el az emberek ezt az életet tőlem? Élek, Mária, élek! – és nincs életem...

Mária mosolygott: én értem... és az ő szemében is megcsillant a könny...

Veréb csúnya, szörnyű kinoktól eltorzult arca megszépült, amint Mária könnyes szemeibe nézett... azt mondták, adjak neked pénzt... aranyat... vettem is, látod: itt van a zsebemben... de ez neked nem kell, Mária... én nem tudnám neked adni...

Mária megreszketett: ez az ember olyan közel jött a szívéhez. – Nem kell nekem pénz!... – és elnézett Veréb feje felett mély, merengő, boldog nézéssel... – Te olyan jó vagy, Veréb!... olyan, mint Tóni... – hirtelen lehajolt és megcsókolta Verébet...

Veréb felkiáltott... aztán a fejét a földhöz verte...

Mária letérdelt melléje... két kezébe vette Veréb fejét és nézte... nézte az ember arcát... a könnyei összekeveredtek a földdel...

Mi fáj?... mondd: mi fáj?...

Veréb hirtelen rávetette magát Máriára... utat vesztett...

Borzasztó birkózás kezdődött...

És aztán Mária csak önarcat tépte... hogy letépje onnan azt: ami az előbb olyan szép volt rajta...

A véres, megtépett férfiarc: valaki iszonyú idegen... beszennyezte az arcát...

Hideg kigyók kúsztak az erein át... nézte a fölője hajló embert: hát ez?... aztán minden elmúlt... egy rettenetes ökölcsapás zuhant az arcára...

Lassan ébredt... valaki futott a kukoricásban... mintha évezredek át hallaná ezt a loholást... ó, milyen régen volt minden... a felhők az égen... hogyan lehet ekkorát menni?!

Ez a halál?... nem: ez az élet... egyformán távoli mind a kettőt!
Vad, fekete mélység ölelte be a világot...

*

Mikor Tóni elindult a szónok újra felépített kis otthonától – még látta: a kenyeret... az összeomlott tegnapi mennyi könny! – ez a kenyér tegnapi arca... a mai arca: János sorsa...

János: a nincstelen munkás, akinek élete leegyszerűsödött egy szóba: kenyér!

Évezredek kultúrája mit tett ezért az emberért?

János nem néz föl a repülőgépre és fűtyül a rádiószimfóniára!

Ő csak egyet lát, egyet tud – ami nincs: a kenyér!

És Tóni érzi, hogy ez a civilizáció valahol letért az ember útjáról – és Jánost szörnyen magára hagyta...

János?... szegény János!

Valaki jött vele szemben a néptelen, kora hajnali utcán... a tanító volt. Tóni el akarta kerülni – de a tanító is észrevette őt és felője tartott...

Tóni! – kiáltott a tanító – várjon!

Tóni megállott... a tanító arcában végtelen összetörtség reszelt...

Tóni! – mondta hosszú hallgatás után – elkerül?

EI – felelte Tóni. Vad, féktelen haragot érzett: miért tette?

Ha tudná, milyen szerencsétlen vagyok – mondta a tanító... – Én szeretem azokat a szegény embereket!... de így nem lehet! nem

lehet! Mit kellene tenni? – Tóni?! Mert tenni kellene! De hogyan?!
– kiáltott kétségbeesetten.

János – hörögte Tóni –, mi van Jánossal? – és megmarkolta a tanító torkát...

A tanító valamit mondani akart...

Tóni nem sejtett erővel felkapta a tanítót és levágta a földre, s ütötte, rúgta... – Ki ad nekik kenyeret?... ki ad kenyeret?!...
– és mintha a kenyér ellenségeit tiporná – akik nem látják János életét – gázolt rajta...

Öljön meg, Tóni!... – könyörgött a tanító nyöszörögve. – Öljön meg!

Tóni e szavakra megállott... előtte térdelt a tanító összetett kézzel és könyörgött tovább: – Öljön meg, Tóni!

Én nem ölek!... – és megingott a lábán... – Én nem ölek!...
– és ajkán kibuggyant az élet folyama: a vér... – én meghalok!

A tanító felugrott és átkarolta Tónit... – Bocsásson meg!...
ó, valakinek meg kell bocsátania!... Bocsássatok meg – kiabálta szét az utcán... – Én jót akartam... bocsássatok meg nekem!

Mi van Jánossal? – hol van?... – s minden szónál jobban ömlött a vére...

János él... él! – ujjongott a tanító... – Él – és nagy könnyek peregtek az arcán... – János él... és a kis családja olyan boldog, és én is, Tóni! Ó: olyan boldog vagyok!

Tóni szomorú, lekókadtt fejjel mondta utána: – Él... él!

Tóni – kérlelte a tanító –, jöjjön hozzám... közelebb lakom, és a feleségem ápolni fogja... legyen a testvérem... hiszen magának nincs otthon senkije!

A levegőben valami sűrű, nehéz illat terjengett... valahol messze vad kiabálás kezdődött...

Nincs senkim – mondta Tóni... – Nincs senkim – és a tanítóra nézett... – Bizony – mondta puha, szomorú szóval: – nekem nincs senkim... – és a feje, mint egy kisgyerek gyámoltalan, nem támogatott feje – a tanító vállára esett...

És Tóni elmosódó öntudata előtt megjelent a borbélyműhely távoli, hideg, társtalan magánya... egyedüli, magányos, szomorú napjai lepergtek szívére: nincs senkid, Tóni... csak az a tükör

beszélget veled: miért születted, Tóni?... csak azt jelentette neki minden nap: nincs sok hátra, Tóni! Szomorú, szerető szívedet miért hallgatod, Tóni?... Ugye fáj?... és nem volt senki, aki szegény, leesett fejét a mellére vonta volna... valaki a szívére – melegen: ne sírj, Tóni!... Ó, ilyen árvaság!

A nap nem tudta áttörni Tóni szemén a fájásokat... a poros utca bénán hallgatott...

A tanító belökte az ajtót... az ajtónál már ölébe vette Tónit.

A ház küszöbén egy halvány, karcsú asszony várta őket – a tanító felesége.

Bonts ágyat! – rendelkezett a tanító.

Nem – mondta Tóni, aki magához tért –, nem... Ülünk ide kicsit a folyosóra... így... – és mohón itta a friss vizet, amit a tanító felesége tett eléje.

Tónit meglepte az asszony fehér, különös, mély bánatú arca... nézte, nézte, és az asszony nem fordította el tekintetét a nézés elől.

A tanító is meglátta ezt a nézést... megragadta Tóni kezét: – Látja – mondta elfúló szóval... – látja?...

Hagyd – mondta az asszony idegen kiejtéssel, de olyan szomorú megadással, ami fájt Tóninak...

Ó, Tóni, ha tudná, mit szenvedek?! – suttogetta a tanító... – Látja ezt a szegény asszonyt? Senki se beszél vele... nem idevaló... a messze északról jött velem: orosz... egy orosz pap leánya... senki sem hiszi... jöttmentnek nézik, kigúnyolják. Nem tisztességes: mert szeretett engem! Engem: a hadifoglyot! És mindent ott hagyott értem! És ő nem tisztességes nekik! Érti, Tóni?... érzi, mi ez?!

Tóni szomorú szemei megsimogatták a tanítót.

Az asszony férje mellé húzódott: – Hagyd, kérlek... – és rázta, rázta valami döbbenetes sírás...

Meg tudtam volna ölni őket mind, mind! És tegnap, mikor azokat a szegény embereket...

Hagyd, hagyd! – könyörgött az asszony...

Sörözni mentem velük!... hogy ne szakítsanak el ettől a szegény asszonytól... – a tanító zokogott.

Az asszony törölgette az ura könnyeit és közben idegen szókkal, csodálatos, gügyögő szókkal babusgatta...

Megadtam magam, megalázkodtam, engedtem, hogy összemorzsoljanak! Most már senki sem vagyok, Tóni! Győztek! És nem bántják azokat, akikkel én nem tudtam győzni ellenük! És olyan jó, hogy úgy van... úgy örülök, Tóni! Ó, János éll... és ez olyan jól! Nem bánom, ha többet nem vagyok!... mert én már nem vagyok, Tóni!... – és a tanító a felesége melléhez szorította a fejét...

Tóni körülnézett... csodálkozva, ébredőn: milyen csodálatos volt ez reggel!

És ebbe a meleg csendbe – a két síró ember feje fölött vad, zavaros harangkongatás zuhogott föl... mintha a fájdalmat harangoznák föl: ébredj! – neked nem szabad elaludnod... hiszen te vagy a reggel!... az örökszép ébredés!... a fáklya az úton...

A tanító is felugrott... egymásra néztek: mi ez?... hát sohasem lesz vége a megpróbáltatásnak?!

És az asszony felcsukló sírása felelt: soha!

A falu köröskörül égett.

*

Mária felnyitotta a szemét... valami csodálatos sírás dübörgött körülötte – mint az a kimondhatatlan: belül...

A harangok zúgtak... felállott... a falu égett... igen, minden elégett!... A templom körül egyetlen óriási láng volt minden...

A falu elég – de ő itt marad: temetőnek... hol nyugszik szegény kis Mária?!...

A vak is figyelte a lármát, ami a falu felől jött... fiai elfutottak a faluba... hallgatta a sírást... és látta a házak összedulását... az emberek összevissza futkosását... minél nagyobb lett a sírás – ő annál jobban látott... valami szilárdan tartotta a vakot... nagy, végtelen világosságot érzett maga körül...

És ebbe a világosságba esett bele a Mária közeledő lépte... milyen lehullás!...

Mária megállott apja előtt...

Mi történt, Mária? – kérdezte szelíden...

Mária felnézett a vak arcába... hogyan megsímogatták a szók!
... – Meggyaláztak, apám!

A vak feszülten figyelt lányára... a szél kínok hörgését, a reménytelenség sikolyait hozta...

Ölelj meg, Mária!...

Mária megölelte a vakot... – Veréb, a csösz!... én Tónié szerettem volna lenni!...

Mit gondolsz, Mária, ki gyújtotta fel a falut?

Mária megdöbbsent... az apja lát... Igen: csak ő lehetett! – Veréb... – mondta.

Ő volt... látni akart!... el fog égni!...

Az utak csodálatosak – mondta a vak...

Nem látom magamat... mi lesz velem?... – sírt fel Mária... – Apám?!

A vak arca megvonaglott... az életnek sok pénzre van szüksége... az anyám mennyit szenvedett értem – a világtalanért... hátha te is a pénzt hozod?!... aki ezerszer születik újra, hogy szebb legyen: az ember... ha gyermeked lesz, Mária?!

Gyermekem?!... – Mária csodálkozó szemei nem tudtak betelni a termő földekkel... sikolyokkal, égő faluval... temetővel és a sugárzó nappal...

És nem mert panaszkodni...

*

Mikor Tóni kifutott az utcára, a falu már menthetetlen volt, a kis házak fölött a szél gyújtogatta a gyertyákat, és semmi sem tudott gátat vetni a pusztulásnak.

Még egyszer szeretne volna látni a kis házat, a műhelyt... ahol élt... ahol napjait most fölégeti a láng... a tükör majd elpattan... a láng kialszik... Tóni borbély halvány, szenvedő arcát semmi sem mutatja már... betemeti a hamu!

A parasztok már nem is oltottak... állottak tehetetlenül... tehetetlenül, és valami mély egyenlőség volt az arcukban: fájdalom.

Látjátok!... – mutatott Tóni csendes sírással az elmúló falura...

amiben nemcsak a házak égtek – több, ó, sokkal több annál: valami az emberből...

És az emberek megértették őt... lehajtották a fejüket... így jött el a kiengesztelődés – ha csak egy pillanatra is... mert testvérek ők mindig: ha nem is érzik mindig!!

Tóni már egy lángoló utca közepén járt... ott van a kis háza... az ablakból sűrű füst gomolygott ki... a tető lángolt...

Tóni leesett a küszöb elé... ha beteg is volt, azért jó volt itt élni... ez alatt a tető alatt: aki befogadta őt... ez takargatta a fájásait... ott a függöny mögött hullottak a könnyei... ott sírdogált magányos délutánokon valaki – aki: ő volt, Tóni, a borbély, aki nek keskeny mellében úgy fájt a szíve...

Megölelte a küszöböt... mintha Tóni borbélyt akarná megölelni... aki ennyire magára maradt...

Megállj, Tóni!

Veréb állott előtte... szemében a tűzvész lobogott házról házra...

Tóni némán nézett föl erre a látomásra... ki tudna küzdeni ezzel?... utat talál ez mindenütt... hányszor legyüri az embert! – a kétségbeesés...

Haha – nevetett Veréb... – a falunak már megfizettem... de mi ez ahhoz – amit én szenvedtem? Én: Veréb! – a falu, az élet kitaszítottja... most minden úgy ég, ahogy én égtem!... és Mária is ég... égő tűzvész a csókja... mert tudom ám, milyen az ő csókja... az enyém volt ő: a kukoricásban...

Tóni nyöszörgött és bele akart ugrani a háza lángjaiba...

Haha!... nem lehet... – és valaki visszarántotta: – neked élned kell!... csak élj!... neked kevés ez a tűz!... kérdezd meg Máriát!...

Nekem való a tűz, mert én már elégtem... – és beugrott a meg-ingott házba...

Egy pillanat múlva ráomlott a ház, és eltemette a tűz...

Tóni háza kihunyó zsarátnokaiba bámult...

*

Verebet a tűz után nem látta többé senki...

*

Egy késő őszi napon Mária a temetőben barangolt... az előző napok csúnya, ködös, nyirkos levegőjét a napsugarak ma szétszórták. A temetőben békült csend lépkedett a sírok között. Az őszi utolsó virágai még egyszer mosolyogtak...

Mária megállott egy keresztnél...

A kereszten ez állott: Kis Róza, élt 20 évet.

Mária most már tudta, hogy élete új utakon jár... nagy-nagy dolgokra várt... figyelt, készülődött... Csendes volt már és aláztos. Finoman és árnyaltan mosolygott, amikor a temető mellett elmenő lányok megdobálták sárral.

Máriának ez a kereszt volt a barátnője, ennek a keresztnek mondta el a titkait – ennek a fiatal anyának, ki megszülte gyermekét és elment csodálatos mosollyal az ajkán. Itt talált először pihenést – az emberek között. Anyját kereste, de azt nem találta... öngyilkos volt, valahol az árokban pihent... és így talált erre a keresztre, akinek így lett az ismerőse – az anyaság egy szenvedője.

Igen, ez megértette őt – mintha anyja lenne... és vigasztalta: – Ne félj, Mária!... én az életemet adtam... de volt egy pillanat, ami fölért mindennel, ami még jöhetett volna... De hiszen ezt te már érzed, Mária, mert csodálatos megdöbbenésekkel befelé hallgatsz, és minden gondolatod simogatás forró reszketéseidben valakinek – aki eljövendő!

Ugye, Mária – szólt valaki Mária mögött –, különös ez: élt 20 évet!

Tóni borbély nagy, kék szemei néztek rá...

Én is fiatal vagyok: 25 éves – mondta a borbély – és látod, én is ide jövök vigaszért a temetőbe... az élők nem értenek minket, Mária. Élt: 20 évet!... mi ez?... s aki szenved, az miért szenved? Én nemsokára nem keresem a feleletet... – és nagy, kék szemei úgy kinyíltak, hogy nem volt határa a kérdésnek...

De te, Mária – ne félj! – És a kék szemek megteltek különös, ígérő meleggél... – Te örülj, Mária! – örülj... – vékony sovány keze – fehér, mint a szappanhab – Mária fejére tévedt, mintha megakarná áldani...

Mert mit tudnak ők ott... ott a faluban? Ők téged sohase érte-

nek meg... Mióta felépült a falu: újra erősek... nem szenvednek, nem látják azt, amit mi gyengék: te meg én... Az égést belepte újra a por... a por újra ráfeküdt az arcukra és nem látják egymást... Csak a mi lelkünk: a mi szenvedéseink imbolyognak a por fölött... Ők elfordulnak tőlünk, mert igen messze vagyunk tőlük! Mi a por száműzöttjei vagyunk! És mert nem hullottunk közéjük – magunkra maradunk... A por árvái vagyunk: te meg én! Én: Tóni, a borbély ezzel a mellel!

Látod: téged megcsókolt valaki és rád szakasztotta a szenvedést... Ők nem tudják, hogy mi ez... Nem tudják, hogy te sírok szélén keresed a vigasztalást: ami az övék is!... mert ez is: az élet!

Tóni borbélyt a rossz melle sokra megtanította... mint téged – aki a sárral való megdobáltatásra mosollyal felelsz... Ó, ki jutott az anyasághoz ekkora önkényen át – mint te?!

Én látlak, Mária... – és Tóni arcán végtelen szelídség simogattott... – Látom: hogy életet fogsz adni... valaki jön, aki rád köszönt az élet szavával és felemel téged, Mária, az ő anyjává...

Milyen mások vagytok ti nők, mint mi... Mert megtörténhetik, látod, hogy nem szeretsz akkor – és mégis csoda történik veled... Te tiszta voltál, Mária!

Mária szeméből nagy, nehéz könnyek gördültek ki...

Én vigasztalanul megyek el, Mária... valamit vártam én is... de nem jöhet el már!... Ha meggyógyultam volna: csak te lehettél volna egyedül méltó hozzám!... a szenvedéseimhez!...

Mária reszketett... valami régi könnyűséget érzett... igen: érti Tóni szavait... meggyalázott életében öröm csirázik: az élet... az eljövendő által!

Arcát Tónira emelte: aki ilyen tisztán látja őt... csak ő lenne méltó hozzá!... Tóni fölemelte őt... és megérzi Tóni nezésében a szók szárnyát: tiszta, drága, hamvas szerelmét...

És ajka megint megérintett valakit...

Csókolj meg, Tóni!...

És ajkuk összeforrt... csak ők voltak a világon!...

*

A vak ember hallotta Mária visszatérő lépteit... mi ez?... szárny-
csattogások?!... A vak mosolygott: a régi, szépséges Mária ez!...
a tiszta: gyermek Mária... akiről lehullott a por...

Jön az ember... suttogta a vak... és arcát a nap felé fordította...
Harmadnap eltemették Tónit...